

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij povijesti i pedagogije

Barbara Mihić

Katolička Crkva u renesansi

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2015. godina

SAŽETAK

Na prijelazu iz srednjeg vijeka u renesansu Katolička Crkva je naišla na brojne probleme. Vjernici više nisu polagali sve nade u vjeru, znanost je napredovala i davala vjernicima odgovore na pitanja koja Crkva nije mogla dati, širilo se uživanje u ovozemaljskim dobrima, a s tim i nedolično ponašanje koje je bilo protivno onome što Biblija propovijeda te su i sami crkveni poglavari poklekli pred renesansom. Vjernici su postali kritični prema svijetu koji ih okružuje, odbacivali su autoritete i izgubili su povjerenje u svećenike. Dio vjernika se okrenuo magiji i praznovjerju. Pape su vladale više kao svjetovni vladari, rastrošni i nemoralni. Pretvarali su se u prave ratnike kako bi pobijedili Turke koji su se sve više približavali, uglavnom neuspješno i s previše potrošenog novca. Crkva je trebala temeljitu obnovu. Bilo je samo pitanje vremena kada će se dogoditi nešto što će zauvijek promijeniti Crkvu kakva je dotada bila poznata.

Ključne riječi: renesansa, papinstvo, Katolička Crkva, reforma

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
2.	POVIJESNI OKVIR - RENESANSA.....	2
3.	CRKVA I POLITIKA	7
3.1.	Avignonsko papinstvo	7
3.2.	Veliki zapadni raskol.....	9
3.3.	Sabor u Konstanzu	11
3.4.	Koncil u Baselu, Ferrari i Firenci	12
3.5.	Obrana od Osmanlija.....	13
4.	PAPINSTVO U RENESANSI	15
5.	OBIČAJI I VJEROVANJA.....	23
5.1.	Strukture i oblici laičke religioznosti	23
5.2.	Praznovjerje i magija.....	26
5.3.	Svećenici i redovnici	28
5.4.	Elita i knjige	31
5.5.	Opće kolebanje u vjeri.....	32
6.	ZAKLJUČAK	35
7.	LITERATURA.....	36

1.UVOD

Renesansa u svaku sferu života unosi promjenu i preporod pa tako i vjerski život. Renesansa mijenja općeprihvaćenu sliku svijeta, mijenja čovjeka i njegove dotadašnje navike i rituale. Za tadašnjeg čovjeka bilo je nepojmljivo da postoji nešto izvan poznatog svijeta, a otkriveno je da postoji. Tadašnjem čovjeku nije bilo zamislivo da se ideje mogu zapisati na papir, umnožiti i širiti svijetom, a opet Johannes Guttenberg (1397. – 1468.) ga je svojim otkrićem razuvjerio. Vjernik koji je u srednjem vijeku spas vidio u Katoličkoj Crkvi i koji je poštivao papinu riječ više od bilo koje druge te je osjećao strahopoštovanje prema Božjoj riječi, počeo je sumnjati u svoju Crkvu. Renesansa je vrijeme kada su mnoge uvažene ideje i vizije pale u vodu. Renesansa je u svakom pogledu novo doba. Čovjek je došao u središte, znanost se širi i tako čovjek upoznaje samog sebe. Vjernik više nije siguran u ono u što se dosada vjerovalo, javlja se sumnja prema dotad prihvaćenim istinama. Znanost je davala nove odgovore na pitanja koja su oduvijek bila prisutna, a na koja je Crkva imala svoje odgovore. Nakon srednjeg vijeka, koje se često u literaturi neopravdano naziva mračnim i tmurnim na red dolazi razdoblje koje je veselije i naprednije, razdoblje u kojem se slavi čovjek, slavi život i u kojem se uživa u životu. Srednji vijek je, kao i svako razdoblje povijesti, imao svoje prednosti i nedostatke, ali često se u literaturi renesansa veliča naspram srednjeg vijeka. Crkva je gubila svoju dominantnu ulogu u životu renesansnog čovjeka, a sama se nije mogla oduprijeti promjenama koje su došle. Sami svećenici su pokleknuli pred zemaljskim užitcima i tako su prestali biti uzor. U Crkvi se događalo mnogo toga što nije išlo na ruku onome što Biblija propovijeda. Postalo je jasno da Crkvi treba obnova te da ovako ne može nastaviti. O svim tim događajima koji su pokrenuli reformu u Crkvi bit će govora u ovom radu. Prvo ću se osvrnuti na samo razdoblje renesanse i ukratko opisati najvažnije događaje spomenutog razdoblja. Zatim ću pisati o odnosu Crkve i politike, odnosno o političkim zbivanjima koja su obilježila papinstvo i povijest Crkve u renesansi. Nakon toga, opisat ću kako su vladali renesansni crkveni poglavari. Kronološki ću predstaviti pape u renesansi te najznačajnije odlike njihova pontifikata. I na kraju, pokušat ću dočarati vjerski život ondašnjeg stanovništva na temelju proučavane literature. U tom poglavlju opisala sam vjerski život na selu i vjerski život u gradu te običaje koje su poštovali vjernici. Sve navedeno ima zadaću upoznati čitatelja sa stanjem u Crkvi prije reforme te navesti na zaključak zašto je Crkvi bila nužna obnova.

2. POVIJESNI OKVIR - RENESANSA

Povijest je beskonačno složena i čine je događaji koje nitko ne može konačno pobrojati. Kako bi se olakšalo proučavanje prošlosti, potrebno je opisati te uobličiti te događaje. Povijest se može uobličiti tako da se podijeli u razdoblja. Razdoblje se lakše razumije ako ga može označiti jedna riječ koja sažima njegov duh. Tako je nastao i pojam „renesansa“. Naravno, oni koji kuju takve pojmove, ne žive u tom razdoblju nego godinama nakon. Prvi koji je upotrijebio pojam „renesansa“ bio je Jules Michelet (1798. – 1874.) 1858. godine. Pojam je proslavio Jacob Buckhardt (1818. – 1897.) nakon objave svog djela „Kultura renesanse u Italiji“. Ime se pokazalo prikladnim za opisivanje prijelaza između srednjovjekovne kršćanske Europe i početka modernog doba. Talijanska elita u to vrijeme je bila svjesna preporoda i ponovnog rađanja književne, filozofske i umjetničke veličine drevne Grčke i Rima.¹

Kao i drugi povijesni koncepti, tako i humanizam i renesansa u svojim nazivima sadržavaju ideološka obilježja svog razdoblja. Takvi koncepti u učvršćuju se u riječima sugestivna značenja i emotivnog naboja, zbog čega uvelike utječu na vrednovanje fenomena ili razdoblja koje označavaju. Naravno, imena dobivaju naknadno, nakon što se razdoblje temeljito prouči i nakon što se odrede njegove glavne karakteristike. Termin humanizam nastao je kao apstraktna izvedenica pojma humanist što označava one koji se bave *humanae literae*. U svom najkonkretnijem i povijesnom značenju, termin označava duboki proces transformacije kulture koji je započeo u Italiji u kasnom 14. stoljeću, a ubrzo se proširio na sve zemlje južne i središnje Europe. Pojam obilježava razdoblje prevlasti klasične naobrazbe sa snažnom prevagom antičkih modela, iznimnim intelektualnim obogaćivanjem i širenjem učenih slojeva. Kronološki je razdoblje različito određeno. Ili se ograničava na 15. i 16. stoljeće, ili samo na 16. stoljeće, a po nekim povjesničarima sve do početka Francuske revolucije ili čak do industrijske revolucije. Pojmom humanizam nastojalo se afirmirati humane vrijednosti, te razraditi novi ideal čovjeka kao dovršenog pojedinca putem *humanae litterae*. S druge strane imamo izraz renesansa, koji početak primjene, kako je već spomenuto, bilježi u 19. stoljeću. Pojam u početku obilježava strogo određeno razdoblje u umjetnosti i književnosti, a tek onda razdoblje povijesti Europe. Pojam obilježava razdoblje intenzivne obnove, rađanje novog tipa humanosti, potpuno drugačijeg od onih koje su stvorile prethodne civilizacije. Ulrich van Hutten rekao je: „O vremena, o svijete, lijepo je živjeti“, opisujući na taj način ljudski duh probuđen iz sna, slaveći uskrsnuće nakon tisuću godina stagnacije i zaborava. Razdoblje krije

¹ Paul Johnson, *Renesansa, kratka povijest*, Alfa, Zagreb, 2008., 9. str.

u sebi sve pozitivne snage kojima dugujemo modernu kulturu kako Friedrich Nietzsche kaže – oslobađanje misli, prezir prema autoritetu, pobjedu kulture nad primitivizmom, zanos prema znanosti. Ukratko, renesansa je unatoč svim nedostacima, zlatno razdoblje tisućljeća.²

Renesansa i humanizam prožeti su oduševljenjem grčkom i rimskom antikom. Preuzimanje antičkih ideala i vrijednosti pokrenulo je javljanje poganskog načina razmišljanja i življenja. Želim naglasiti kako su i dalje mnogi zazirali pred magijom i praznovjermom no u odnosu na dotadašnje stanje, više se prakticirao poganski način života. Za razliku od dotadašnjeg teocentrizma, sada se u središtu nalazi čovjek kao mjerilo svih stvari i gospodar svih vrijednosti.³ Friedrich Engels za renesansu kaže da je „najveći progresivni preobražaj koje je čovječanstvo do tada doživjelo, doba kojemu su bili potrebni divovi i koje je stvaralo divove, divove misaone snage, strasti i karaktera, svestranosti i učenosti.“⁴ Renesansu definiramo kao ponovno otkrivanje i primjenu starih vještina, vrlina, znanja i kultura koji su izgubljeni tijekom barbarskih stoljeća koja su uslijedila nakon raspada Zapadnog Rimskog Carstva.⁵ Za dva događaja možemo reći da su obilježila početak novog vijeka – izum tiskarskog stroja i otkriće Amerike. Nove ideje i velike suprotnosti karakteristike su tog doba. Otkriće tiskarskog stroja označilo je revoluciju u širenju ideja. Otkriće Amerike otvorilo je potpuno novi pogled na svijet. Samo širenje renesansnih ideja, povijest može zahvaliti razvoju tiskarskog stroja. Tim izumom bilo je lakše doprijeti u razne slojeve društva, prenijeti vijesti i pokrenuti razna previranja u narodu.⁶

Specifično za period o kojem govorimo bilo je i širenje sveučilišta. Humanisti su u sklopu „*artes liberales*“, preteča sveučilišta, proučavaju antičke izvore te oblikuju svoja razmišljanja i poglede na svijet prema njima. Odmiču se od srednjeg vijeka i prizivaju novo, slobodno doba. Ideal humanista bio je radostan, uravnotežen, društven i svestrano obrazovan čovjek. Mnoštvo ponovno otkrivenih djela antike iznijelo je mnoštvo novih sadržaja koji su u golemoj mjeri proširili videokrugu. Pico della Mirandola (1463. – 1494.) u svojem „*Govoru o dostojanstvu čovjeka*“ opisuje novi položaj čovjeka koji je stavljen u središte svijeta i bira sam hoće li se pretvoriti u životinju ili će se približiti bogu. Prema njemu, čovjek je mikrokozmos koji prema ostalom makrokozmosu stoji kao zatvorena cjelina i sam posjeduje slobodu izbora između ti

² Skupina autora, Povijest 8, Humanizam i renesansa, doba otkrića, Europapress holding, Zagreb, 2007., 16. – 20. str.

³ Jose Orlandis, Povijest kršćanstva, Verbum, Zagreb, 2004., 108. str.

⁴ Skupina autora, Povijest svijeta, 2. dio., Marjan tisak, Split, 2005., 434. str.

⁵ P. Johnson, Renesansa, kratka povijest, 12. str.

⁶ J. Orlandis, Povijest kršćanstva, 105. str.

vrste svjetskog bitka – materijalnog, životinjskog i nebeskog. Zbog svog učenja isključen je iz Crkve, ali branili su ga brojni humanisti.⁷

Uslijed svih događaja u opisanom razdoblju i sama Crkva je težila promjeni. Vjernici će zbog raznih razloga, o kojima će kasnije biti govora, izgubiti povjerenje u Crkvu i crvene poglavare. Na prijelazu iz srednjeg vijeka u novi vijek pojavljuje se mnoštvo kontradiktornih pojava.

Antropocentrična slika svijeta i oduševljenje za pogansku antiku oblikuju duh „elite“, dok puk ostaje vjeran svojim religioznim običajima, a nova religioznost obogaćuje vjerski život.⁸ U 16. stoljeću društvo je buknuo u svim svojim dimenzijama. Dvije su, međusobno isprepletene, osobito značajne, a to su vjerska i intelektualna dimenzija – renesansa i reformacija. Iako su dva pojma vrlo slična i često istovjetna, ipak nisu u potpunosti sukladna. Ako stavimo s jedne strane Erazma Roterdamskog, a s druge Martina Luthera, možemo primijetiti kako si ih mučile iste brige, ali se nisu služili istim metodama. I humanist i reformator imaju na umu reformu Crkve, samo što vide reformu na drugačiji način.⁹ Osnovno obilježje srednjeg vijeka bila je jedna Crkva i jedno kršćanstvo, predstavljeno u jedinstvu svećenstva i imperija. Pape su težile za što većom neovisnošću pa su uzimali i političku upravu u svoje ruke, a narodi su postajali sve nacionalno svjesniji. Opadanje crkvene moći pružilo je priliku ondašnjim misliocima da napadnu sve loše u Crkvi. Humanizam je napao skolastiku koja je zastupala tradicionalno učenje da znanost mora služiti teologiji i obrani vjerovanja. Osvojivši laički svijet, humanizam je kleru oteo monopol u kulturi.¹⁰ Razdoblje renesanse može se opisati kao doba palača koje dolazi nakon doba katedrala. Palače predstavljaju nešto laičko i građansko, nešto što pripada urbanoj aristokraciji ili trgovačkom građanstvu.

Mnogo toga u renesansi je novo i za to doba revolucionarno. Revolucija tog doba je ponajprije znanstvena i tehnička. S druge strane revolucija je i gospodarska zbog početka kapitalizma. Na kraju ne možemo izostaviti geografsku revoluciju zbog otkrića novih tržišta. Na intelektualnom i društvenom području ta revolucija je također popraćena novim duhom. Crkva u tom razdoblju odaje svojevršno duhovno slegnuće. Naravno, izuzetak su sveci i mistici, no teologije tog doba kao da odgovaraju potrebama obnove i reforme za kojima je potreba očita uslijed društvenih promjena i sukoba.¹¹

Obnova koja tada nastupa ponajprije se odnosi na kulturu, umjetnost i književnost. Nakon srednjeg vijeka, renesansa je došla kao nova krv čovječanstva. Iako moramo uzeti u obzir kako

⁷ Skupina autora, Povijest svijeta, 2. dio, 435.-436. str.

⁸ J. Orlandis, Povijest kršćanstva, 108. str.

⁹ Jean Boisset, Protentantizam, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999. 15. str.

¹⁰ Juraj Kolarić, Ekumenska triologija – istočni kršćani, pravoslavni, protestanti, Prometej, Zagreb, 2005., 421. – 423. str.

¹¹ Guy Bedouelle, Povijest Crkve, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., 87. str.

nisu svi u renesansi osjetili ponovno rađanje. Nekolicina protagonista tog doba imala je osjećaj kako se sve ponovno rađa, ali „obični“ puk i dalje je nastavio sa životom kakav su dotada poznavali. Nisu svi ni mogli spoznati revolucije u znanosti i kulturi zbog nedostupnosti knjiga i nepismenosti. Dakle, renesansa je bila novo doba u odnosu na razdoblje koje je naslijedila, ali ne možemo generalizirati stanje u renesansi te zamisliti stanje u društvu kao da je sve odjednom promijenjeno i novo. Kao i neke druge promjene u povijesti tako i renesansa nije odjednom obuhvatila cijelo društvo te značila potpunu i naglu revoluciju. Među znanstvenicima i učenjacima jači su osjećaji preporoda i renesansnog zanosa, dok „običan“ čovjek nije osjetio odmah taj zanos. Neke sfere života i kod „običnog“ čovjeka zahvaćene su renesansom, ali ne možemo reći da su generalno svi bili preporođeni, renesansi ljudi. Što se tiče duhovnog vodstva, česta je pojava da papa u renesansi, što ne znači generalno za sve pape, više nije bio okrenut duhovnim i moralnim vrijednostima, svoju ulogu je zanemarivao te je više djelovao kao svjetovni vladar i pokrovitelj umjetnosti. Bilo je jasno kako Crkvi treba reforma, kako glave tako i organa – *in capite et in membris*. Martin Luther (1483. – 1546.) tada je svojim reformatorskim pokretom staru crkvu izbacio iz ravnoteže. Pokret je nailazio i na oduševljenje i na otpor. Započelo je doba vjerskih borba. Njihov rezultat je bio da se dotad jedinstvena Katolička Crkva rascjepkala na različite zasebne crkve i vjeroispovijesti. Reformacija se vremenski poklapa s otkrićem prekomorskog svijeta s razvitkom novog pogleda na svijet, i izgradnjom čvršće moderne državne uprave. Već i u svijesti suvremenika bilo je jasno da se sprema novo doba.¹²

Tema kojom se bavi bilo koja priča o reformaciji je Katolička Crkva. Svijet na koji se reformacija obušila bio je svijet što ga je stvorila Katolička Crkva i svijet u kojem je Katolička crkva djelovala kao vezivno tkivo 1500 godina, a kao autoritet 1000 godina. Ali iluzija je da je crkva živjela mirnim, ujednačenim životom i da je bila neupitno moćna kroz stoljeća. To je daleko od istine. Katolička Crkva je neprestano živjela u sukobima i opasnosti od raspadanja. Stalno je bila pod napadom neprijatelja izvana i iznutra.¹³

Želje za promjenom vladale su u svim sferama života pa tako i u vjerskoj. Vjernici su sve više nijekali papinstvo i autoritet Crkve. Spasenje pojedinca nije se više gledalo kroz sakramente i posredovanje svećenika nego kroz osobni put i dobra djela. To nije do kraja umanjilo važnost sakramenata, ali je relativiziralo autoritet svećenika.¹⁴

¹² Skupina autora, Povijest svijeta, 2. dio, 436.-437. str.

¹³ Hilaire Belloc, Kako je nastala reformacija, Naklada Benedikta, Zagreb, 2012., 8. – 10. str.

¹⁴ Richard van Dulmen, Otkriće individuuma, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 16. str.

Pod utjecajem humanizma i renesanse čovjek se osvijestio, postao zreliji i religiozno zahtjevniji. Ono preko čega je prije šuteći prelazio sada je postao kamen spoticanja. Možemo reći da je reformacija, barem u vrijeme kada se odvijala, bila najveća tragedija koja je zadesila Crkvu. Ništa dotada nije uzdrmalo Crkvu koliko reformacija. Stvoren je novi oblik kršćanstva koji se bitno razlikovao od katoličkog poimanja Crkve. Razbijanje jedinstva Crkve uvjetovalo je daljnji tijek povijesti u kojem su nastale nove Crkve i nove vjerske zajednice. U takvim prilikama vjerniku je bilo teško prosuditi tko je u pravu. Opredjeljenje za reformatore ili protu reformatore bilo je često pitanje političke presude i naredba vladara. Reformacije je odgovor na reformne promjene 14. i 15. stoljeća. I prije Luthera rođene su ideje i zamisli koje su upućivale na to da su ljudi nezadovoljni stanjem u Crkvi.¹⁵ Bez obzira na to što je reformacija činila kao događaj koji je napravio veliki razdor u povijesti Crkve, ne možemo zaobići pozitivne strane reformacije. Reformatori su htjeli reformu svima zajedničke Crkve, a ne rascjep zapadnog kršćanstva. Isto tako uzroke reforme ne možemo svoditi samo na tadašnje stanje u Crkvi, nedolična ponašanja i loše pape. Reforma ne znači isključivo povratak na neko prethodno stanje nego prilagodbu zahtjevima vremena u kojem se odvija.¹⁶

¹⁵ J. Kolarić, Ekumenska triologija – istočni kršćani, pravoslavni, 423.- 425. str.

¹⁶ Hubert Jedin, Velika povijest Crkve, IV svezak: Reformacija, katolička reformacija, protureformacija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004. 4.str.

3. KATOLIČKA CRKVA I POLITIKA

3.1. Avignonsko papinstvo

Oduvijek su pape imale značajnu ulogu i u politici. Svaki izabrani papa uživao je naklonost nekog vladara, a vladari su se međusobno nadmetali za naklonost pape. Uglavnom su se ti odnosi temeljili na obostranoj koristi. U srednjem vijeku bilo je situacija da je bilo više papa odjednom jer je u isto vrijeme uz kanonski izabranog papu postojao i protupapa. Razlog tome bila je podjela unutar Kardinalskog zbora ili samovolja rimskih careva. Tako u povijesti postoji i razdoblje Avignonskog papinstva ili avignonskog progonstva koje je trajalo jod 1309. do 1378. godine, kada su pape stolovale u Avignonu umjesto u Rimu. Sve je započelo zbog sukoba pape Bonifacija VIII. (1294. – 1303.) s francuskim kraljem Filipom IV. Lijepim (1285. – 1314.) jer je kritizirao odluku o plaćanju ratnog poreza.¹⁷

Papa Bonifacije VIII. potjecao je iz uglednog plemićkog roda. Studirao je pravo u Bologni i smatrao se nasljednikom kanonističkih papa, Inocenta III. i IV. Bio je krut i neljubazan i vrlo brzo je zbog svoje naravi stekao brojne neprijatelje. Papa je bio aristokrat koji je držao do svog položaja, ohol, osoran, bez bliskih suradnika. Odluke je često donosio sam, u svom kabinetu. U francuskom kralju Filipu IV. Lijepom našao je hladnokrvnog i nadmoćnog protivnika.¹⁸ Naime, nakon sukoba Engleske i Francuske, obje zemlje su pozvale svećenstvo na plaćanje ratnog poreza. Svećenstvo je počelo prosvjedovati, a papa je u tome vidio priliku za intervenciju budući da se po odredbama Četvrtog lateranskog koncila (1215.) utjerivanje poreza od svećenstva bez dozvole Svete Stolice smatralo kršenjem zakonskog imuniteta. Papa je izdao bulu *Clericis laicos* u kojoj je potpuno zabranio oporezivanje klera. Zbog pritiska Francuske i zabrane izvoza kovanog novca u Rim ipak je opozvao tu bulu, no sukobi između pape i vladara i dalje su trajali.¹⁹ Sljedeći sukob izbio je kada je biskup dijeceze Pamiers, stvorene na papinu ruku, Bernard Saisset otvoreno kritizirao kralja. Biskup je bio poslan kralju u nadi da će izgladiti sukob s kraljem te naći rješenje za pitanje oporezivanja klera. Kralj je zatražio da se biskup kazni i makne s biskupskog položaja na što mu je papa odgovorio da prelazi granice svoje kompetencije. Kralj je dao uhititi biskupa te je zahtijevao da mu se oduzme biskupski položaj jer mu je ionako dodijeljen jednostrano, bez njegova pristanka.

¹⁷ Bernd Moeller, Raymund Kottje, Ekumenska povijest Crkve 2, Srednji vijek i reformacija, Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, Zagreb, 2008., 170. str.

¹⁸ Jacques Mercier, Povijest Vatikana, Barbat, Zagreb, 2001., 196. str.

¹⁹ B. Moeller, R. Kottje, Ekumenska povijest Crkve 2, 172. str.

Novom bulom *Ausculta fili* papa je izdao upozorenje kralju: „Bog nas je postavio iznad vladara da poučavamo, sadimo, iskorjenjujemo, uništavamo....Ne priznajete drugih sudaca osim svojih službenika, nikakvog drugog suda osim svog pred koji dovodite klerike i laike, ne vodeći nimalo računa o sudu Pape!“²⁰

Sazvan je sastanak u Rimu, a pozvan je i sam kralj. Kralj je odbio doći te je zabranio i francuskom svećenstvu odlazak na sinodu. Papa nakon toga javno osporava moć kralja i ističe kako je Crkva jedini način spasenja i kako je on, rimski papa, jedini pravi Kristov namjesnik. Kralj je zbog toga napustio svoje pasivno mjesto i prešao u napad. Zahtijevao je opći koncil. Spretnom propagandom trenutni papa je optužen za herezu. Poslao je svoju vojsku u papinu ljetnu rezidenciju u Anagniju gdje je papa pripremao objavu o izopćenju kralja. Na dan uoči planirane objave, francuska vojska zarobila je papu. Građani su nakon tri dana zarobljenišтва oslobodili svog papu, ali je on vrlo brzo preminuo. Nakon papine smrti, sazvana je konklava koja je trajala jedanaest mjeseci. U Svetom kolegiju jasno su se definirale dvije strane: jedna koja je bila protiv Francuske i kršenja papinskog autoriteta i druga koja se zalagala za popustljivost prema Francuskoj. Filip IV. Lijepi osigurao je da novi papa bude Klement V. On je bio prvi papa koji se skrasio u Avignonu. Političko usmjerenje pape bilo je jasno odmah po imenovanju novih kardinala – odabrano je devet Francuza i jedan Englez. Kralj Filip IV. pred papu je stavljao velike zahtjeve. Tako je morao sazvati i opći koncil u Vienni, 1310. godine, na kojem su se trebali osuditi templari i papa Bonifacije VIII. U početku se raspravljalo o reformi Crkve. Papa je imao dobru namjeru jer je težio uklanjanju zlouporaba svih vrsta. Ipak na tom polju se nije puno postiglo. No glavni cilj zbog kojeg je Filip IV. Tražio koncil je ostvaren – templarski red je ukinut 1312. godine, a njihovu imovinu prigrabio je sam kralj. Postoji vjerovanje kako je posljednji templarski veliki meštar na dan svojega pogubljenja 18. ožujka 1314. prokleo papu i Filipa. Papa je umro mjesec dana kasnije, a Filip IV. Je živio još sedam mjeseci.²¹

Novi francuski kralj na dvije godine postaje Luj X.(1314. – 1316.), a u te dvije godine njegove vladavine nije izabran novi papa. Tek 1316. godine, zbog pritiska Filipa V. (1316. – 1322.), nasljednika Luja X., bira se novi papa koji uzima ime Ivan XXII. (1316. – 1334.) Novi papa je bio star i bolestan, ali izrazito vladarski nastrojen, nedodirljive moralne čistoće i pobožnosti. Opominjao je vladare zbog nedoličnog ponašanja, bez straha i suzdržavanja. Odbio je okruniti Ludovika IV. Bavarskog (1282. -1347.) za cara Svetog Rimskog Carstva zbog čega se opet sukobljavaju svjetovna i crkvena vlast. Ponovno se biraju protupape, a nisu izostala ni

²⁰ J. Marcier, Povijest Vatikana, 197. str.

²¹ B. Moeller, R. Kottje, Ekumenska povijest Crkve 2, 172. – 176. str.

izopćenja te optužbe za herezu. Tek nakon smrti pape i pontifikata novog pape Benedikta XII. (1334. – 1342.) dolazi do zbližavanja vladara i rimske kurije. No i dalje Crkva nije priznavala vlast Ludovika IV. Novi papa Klement VI. (1342. – 1352.) ponovno je izopćio Ludovika, ali ovaj put uz podršku njemačkog plemstva. Za novog kralja odabran je Karlo IV. Luksemburški (1316. – 1378.).²² Boravak papa u Avignonu bio je velika želja francuskog kralja, iako je u to vrijeme sam Avignon bio leno njemačkog Carstva u rukama napuljskih Anžuvina. Talijani su boravak papa u Avignonu doživljavali kao sužanjstvo, a iste emocije su dijelili i drugi kršćani, osim Francuza. Crkvena država u međuvremenu zapala je u tešku krizu – mjesni velikaši prigrabili su vlast u pojedinim gradovima, a u Rimu su ponovno buknule stare borbe velikaških obitelji Orsini i Colonna.²³ Bez obzira na situaciju i razdvojenost papa od Rimske biskupije, papa u Avignonu bio je pravi nasljednik svetog Petra. Ali neprirodno je bilo razdvojiti papu od Rima. To dugotrajno i neprirodno izgnanstvo papa je oslabilo autoritet Svete stolice i bio je nužan povratak pape u Rim.²⁴

3.2. Veliki zapadni raskol

Papa Urban V. (1362. – 1370.) napokon se odlučio vratiti u Rim. Unatoč otporu većinskih francuskih kardinala i upozorenjima francuskog dvora, papa se uputio u Vječni grad. Narod ga je pozdravio s oduševljenjem. Ali, situacija u Rimu nije bila ohrabrujuća. Crkve su bile u katastrofalnom stanju. Sam boravak papa u Avignonu nije pridonio reformi Crkve, povećanju njezine unutarnje snage ili ugleda. Zbog nemira koje je papa zatekao u Italiji, papa se opet vratio u Avignon, nakon čega je ubrzo preminuo. Tek njegov nasljednik, Grgur XI. (1370. – 1378.) konačno vraća papinsku prijestolnicu u Vatikan. Nakon povratka u Vatikan, zbog političkih razloga, došlo je do raskola – zapadne šizme. Zbog povratka pape u Rim pojavio se niz protupapa. Katolička Crkva priznavala je papu u Rimu, dok je izopćavala sve ostale. Takvo okruženje dovelo je do gubitka autoriteta institucije pape i protupapinskog raspoloženja, što je u konačnici bio i jedan od razloga za pojavu protestantizma, odnosno reformacije u 16. stoljeću.²⁵ Nakon smrti pape Grgura XI. koji je okončao avinjonsko papinstvo, izabran je novi papa koji je uzeo ime Urban VI. (1378. – 1389.). Zbog svoje nagle naravi, papu nisu podržavali kardinali. Iz Rima su se premjestili u Fondi gdje su za protupapu

²² J. Mercier, Povijest Vatikana, 198. str.

²³ B. Moeller, R. Kottje, Ekumenska povijest Crkve 2, 176.-178. str.

²⁴ H. Belloc, Kako je nastala reformacija, 26.-27. str.

²⁵ B. Moeller, R. Kottje, Ekumenska povijest Crkve 2, 180.- 182. str.

odabrali Klementa VII. (1378. - 1394.). Prvi put obojica papa izabrani od legitimnih vođa crkve, od kardinala, premda Klement nije izabran na kanonski legitiman način. Zbog crkvene podjele ubrzo je došlo i do političke podjele jer su vladari morali odabrati stranu. Avinjonskog protupapu podržali su: Francuska, Aragon, Kastilja, Cipar, Burgundija, Savoja, Napulj i Škotska. Rimskog papu podržali su: Danska, Engleska, Nizozemska, Sveto Rimsko Carstvo, Ugarska, sjeverna Italija, Irska, Norveška, Poljska i Švedska. Dva papa, dvije kurije. Jedan zakoniti papa, Urban IV., koji nije bio onakav papa kakav je Crkvi trebao i njegov protivnik, jača ličnost, protupapa Klement VII. Pristaše Klementa VII. Zauzele su Anđeosku tvrđavu, a Urban IV. Smjestio se u palači koja se naslanjala na crkvu sv. Marije in Trastevere, dok je protupapa Klement VII. Ostao u Avignonu. Većina kršćana kritizirala je oštru podjelu koja je nastala te su se nadali skorom sjedinjenju.²⁶ Obojica papa izopćila su protivnikove pristaše tako da je teoretski cijelo kršćanstvo bilo izopćeno. Raskol je nastavljen i nakon smrti ove dvojice suparnika. U Rimu je 1389. godine papa postao Bonifacije IX., a Benedikt XIII. protupapa u Avignonu, 1394. godine. Rimski kardinali su ponudili da neće birati novog papu u Rimu ukoliko se Benedikt odrekne svoje službe, no on je to odbio. Novi papa u Rimu postao je Inocent VII. (1404.-1406.) . Njega je naslijedio Grgur XII. (1406.-1412.) . Vrijeme zapadnog raskola bilo je i vrijeme borbe protiv heretika i krivovjerja. To obilježava i pontifikat pape Martina V. (1417.-1431.) koji je i kraj velikog raskola u crkvi. Martin V. bio je jedan od rijetkih papa koji se pokušao suprotstaviti progonima Židova. Pokušao je i spasiti Ivanu Orleansku od lomače, ali nagla smrt ga je spriječila.²⁷ Koncil u Kostanzi donio je gomilu zaključaka među kojima je i onaj da se svaki heretik, sljedbenik Jana Husa, mora spaliti. Čak i mrtvi heretik je mogao biti ekskomuniciran prema tadašnjim zakonima. Protiv njega bi bio proveden proces, iskopali bi ga iz zemlje i spalili njegove kosti. Njegovo imanje bilo bi zaplijenjeno. Svatko tko pokopa heretika čini herezu i dužan je golim rukama iskopati sahranjene ostatke iz groba. Njegov protupapa Benedikt XIII. obvezao je svoje kardinale da mu izaberu nasljednika. Oni su to učinili i novi papa postaje Klement VIII. (1423. -1429.) no on ubrzo priznaje papu Martina koji ga imenuje biskupom Mallorce.²⁸ Kako autor Franzen navodi, zapadni raskol crkve toliko je pomutio jedinstvo Crkve da ni sveci više nisu znali tko je pravi papa.²⁹

²⁶ J. Mercier, Povijest Vatikana, 204. – 206. str.

²⁷ Uwe Birnstein i suradnici, Kronika kršćanstva, Mozaik knjiga, Zagreb, 1998., 212.-213. str.

²⁸ Petar Požar, Tajna povijest rimskih papa, Vlastita naklada, Split, 2000., 84. str.

²⁹ August Franzen Pregled povijesti Crkve, Kršćanska sadašnjost, zagreb, 1996. 5.str.

3.3. Sabor u Konstanzu

Već se duže vrijeme očekivao opći koncil na kojem bi se raspravilo stanje u Crkvi te podjela koja je nastala. Dvojica papa, od kojih je svatko duže pokušavao sazvati koncil, pozvani su pred crkveni koncil u Pisi. Na saboru u Pisi 1408. godine pokušali su kardinali riješiti problem raskola te za novog papu izabiru Aleksandra V. (1408. – 1410.) dok papu i protupapu proglašavaju svrgnutima. Novi papa, porijeklom siroče iz Grčke kojeg su odgojili franjevci, bio je dobrodušan i blag. Izabran je i s namjerom da se stvori unija s Istokom. S druge strane Crkva se usrećila s trećim papom, tako da odluka iz Pise i proglašenje pisanskog pape nije označila kraj razdoblja više papa, novi je papa postao suparnik papi i protupapi. 1410. trećeg papu naslijedio je Ivan XXIII. (1410. – 1415.)³⁰

U Carstvu je u međuvremenu izabran Sigismund (1368. – 1437.) za kralja. On je bio zagovornik uspostave kršćanskog jedinstva tako da su se od stupanja na prijestolje svi uzdali u njega pa čak i sam papa. Kralj je odlučio sazvati koncil u Konstanzu. Nasljednik protupape Aleksandra V., Ivan XXIII. počeo je opće pripreme za koncil na kojem je nazočnost zakonitog pape Grgura XII. trebala značiti da je riječ o ekumenskom koncilu. Na koncil su došli brojni uzvanici, podijeljeni na nacije – talijansku, njemačku, francusku, englesku i španjolsku. Nije se glasalo po osobama, nego po nacijama. Koncil je imao tri glavne zadaće: uspostava jedinstva u Zapadnoj crkvi, istrjebljenje hereze i reformu Crkve. Pitanje jedinstva bilo je najhitnije. Papa Ivan XIII. Nadao se da će kralj svrgnuti papu i protupapu te da će pisanski papa preuzeti vodstvo crkve. No ta ideja nije naišla na plodno tlo. Bilo je očito kako će i on morati dati ostavku. Preko noći je pobjegao u nadi da će zbog toga cijeli koncil propasti. No kralju Sigismundu uspjelo je održati koncil na okupu. Donesen je dekret „*Haec Santa*“ kojim je utvrđeno da ekumenski koncil u Konstanzu predstavlja katoličku crkvu i da ima vlast neposredno od Krista. Papa Ivan svrgnut je s položaja zbog poticanja raskola bijegom, sramotnog načina života i zbog nepopravljivosti. Ubrzo je umro. Rimski papa Grgur XII, kojemu je već bilo 90 godina, odstupio je s položaja. Sada je ostao samo papa Benedikt XIII. Sigismund je pokušao pregovore s njim, ali neuspješno. Kralj je uspio nagovoriti kraljeve Aragona, Navarre i Kastilje te još par grofova da se odreknu poslušnosti papi. Tada je papa ostao bez ikakve funkcije i vlasti. Sastavljena je optužnica od 90 točaka i papa je službeno svrgnut sa svog položaja. Time je otvoren put ka izboru ovog pape. Zbog straha da se neće ispuniti jedan od ciljeva koncila, reforma Crkve, prvo su se kralj i uzvanici pozabavili tim pitanjem. Dekretom „*Frequens*“ odučeno je kako će se opći koncili češće održavati, prvi

³⁰ G. Bedouelle, Povijest Crkve, 96. – 97. str.

nakon ovoga pet godina, zatim nakon sedam godina. Kada je učinjen taj skromni korak u provedbi reforme, vratili su se na pitanje novog pape. Novi papa, koji je morao postići dvotrećinsku većinu i kod kardinala i kod nacija, postao je Martin V. kršćanstvo je opet imalo općepriznatog poglavara.³¹

Hereze kojima se bavio sabor u Konstanzu rođene su na sveučilištima, prva na Oxfordu, druga u Pragu. John Wyclif (1320. – 1384.) osuđivao je cijelu crkvenu hijerarhiju suprotstavljajući joj zajednicu vjernika, zagovarao slobodno mišljenje, odbacivao većinu sakramenata i tražio od Crkve najveće siromaštvo. Kasnije će te ideje preuzeti i sam Luther. Jan Hus, rektor Praškog sveučilišta, preuzeo je sve ideje Johna Wyclifa, osim one kojom Englez negira prisutnost živog Krista u euharistiji. Budući da je Wyclif bio mrtav, Crkva se okrenula prema suđenju Janu Husu. On je, kao i svi koji su osumnjičeni za herezu, protiv koje im se uzaludno bilo boriti, osuđen na smrt te pogubljen na lomači.³²

I dalje je ostalo pitanje reforme, ali po tom pitanju se nije moglo puno učiniti jer među mnogima je nedostajala volja za odricanjem i odustajanjem od životnih užitaka. Sitne promjene su napravljene, ali ništa što bi značajno promijenilo stanje u crkvi. Koncil je zaključen 22. travnja 1418. godine. Na predzadnjoj sjednici papa je pozvao na sljedeći koncil 1423. godine u Paviji. I Nijemci i Francuzi su pokušali nagovoriti papu da ostane kod njih, ali papa je odgovorio da je njegova prisutnost u Italiji nužna.³³

3.4. Koncil u Baselu, Ferrari i Firenci

Martin V. poslao je pozivnice za koncil u Paviji, ali ne zbog želje pape, nego više zbog pritiska javnosti, budući da je koncil dogovoren još u Konstanzu. Na koncil se nije odazvao gotovo nitko. Papa je morao pozvati lokalno svećenstvo kako bi izgledalo da ima više ljudi. Ubrzo nakon toga je izbila kuga i koncil je prebačen u Sienu zbog papine sigurnosti i blizine Rima. Problemi su nastali kada se počelo raspravljati o smanjenju prihoda kurije, u sklopu reformi crkve. Papini legati tražili su povod da se koncil raspusti. Martin je sazvao koncil u Baselu, ali je nedugo nakon toga umro. Naslijedio ga je Eugen IV. (1431.-1447.). Na saboru u Baselu zaključeno je mnogo toga što se trebalo odraziti na reformu Crkve: mjere protiv svećeničkog konkubinata i množenje apelacija, mjere koje su se odnosile na bogoslužje, smanjenje broja kardinala i ravnopravan raspored kardinala po nacijama. Sabor se raspadao i

³¹ B. Moeller, R. Kottje, Ekumenska povijest Crkve 2, 180.- 182. str.

³² J. Mercier, Povijest Vatikana, 206. – 207. str.

³³ U. Birnstein i suradnici, Kronika kršćanstva, 219. str.

selio nekoliko puta. Reformatori su smanjivali ovlasti pape i sebe proglašavali višim autoritetom.³⁴ U početku, papa Eugen IV. Nije bio prisutan na koncilu. Sudionici Baselskog koncila ponašali su se kao da su zajedno imali vrhovnu vlast Crkve. Organizirali su svoju Kuriju, imenovali legate, slali van ambasadore. Savjetnici su objasnili papi kako mora otići među sudionike jer ako nešto krene po zlu, on će biti kriv. Napokon se i Bizantski car odazvao na koncil. Koncil je nastavljen u Ferrari.³⁵ Sabor je uspješno izglasao sjedinjenje s Istočnim Crkvama dekretom „*Laetentur coeli*“. U stvarnosti je unija s Grcima bila prividna jer i sam bizantski car nikako nije proglasio javno sjedinjenje, a ni Grci nisu bili oduševljeni idejom o sjedinjenju. Tadašnji metropolit Besarion ponašao se kao da se u Firenci nije ništa dogodilo vezano za njegovu Crkvu.³⁶

3.5. Obrana od Osmanlija

Unija između Istočne i Zapadne crkve, dogovorena u Firenci, nije bila učinkovita i nije trajala dugo. Osmanski napadi bili su sve češći i snažniji. Grci su uspjeli okupili slabu vojsku, a Mađari su nastojali odbiti Osmanlije uz potporu papinstva. No ništa nije spriječilo pad Carigrada i bliženje turske opasnosti. Papa Nikola pozvao je kršćanstvo na križarski rat protiv glasnika „Antikrista“, ali to nije imalo značajnog uspjeha.³⁷ Mjesecima je molio europske vladare da pošalju vojnu i novčanu pomoć bizantskom caru Konstantinu XI. (1405. – 1453.) kako bi spriječio napredovanje Osmanlija. Europski vladari kao da su smatrali da se opasnost ne tiče samog Zapada. Tako je Carigrad pao 1453. godine. Konstantin XI. hrabro je umro, sultan Mehmed II. (1432. -1481.) odrubio je glavu s njegova tijela. Uslijedilo je uništavanje crkvi, progoni, ubojstva, zlostavljanje.³⁸ Briga oko obrane od Osmanlija prepuštena je njegovom nasljedniku Afonsu de Borji koji si je uzeo ime Kalist III. (1455.-1458.). Novi papa je obećao kako će oduzeti Carigrad neprijateljima iz ruku te da će osloboditi zarobljene kršćane. Zadivljujućom snagom i upornošću trudi se ispuniti svoje obećanje, ali bez previše uspjeha. Trošio je velike količine novca kako bi uspio obraniti kršćane od Osmanskog Carstva. Križarske ratove u ime pape propovijedali su njegov legat kardinal Juan Carvajal i franjevački opservant Ivan Kapistran. Ivanu Kapistranu je čak uspjelo zajedno sa Ivanom Hunjadijem, osloboditi Beograd i natjerati Osmanlije na povlačenje. No zbog brze smrti dvojice

³⁴ B. Moeller, R. Kottje, Ekumenska povijest Crkve 2, 188.- 189. str.

³⁵ J. Mercier, Povijest Vatikana, 210. str.

³⁶ B. Moeller, R. Kottje, Ekumenska povijest Crkve 2, 189. str.

³⁷ Isto, 193. str.

³⁸ J. Mercier, Povijest Vatikana, 213. str.

vojskovođa, vojne pobjede nisu nastavljene. Nastojanja svog prethodnika udvostručio je novi papa Pio II. (1458.-1464.). Odmah po početku pontifikata, objavio je kako nastavlja borbu protiv Osmanlija. Sazvao je kongres u Mantovi 1459. godine, ali nitko od vladara nije došao tako da taj kongres nije imao veliki značaj. Papa je razmišljao o miroljubivim rješenjima problema s Osmanlijama. Iako plemenite ideje, u tom trenutku su djelovale nestvarno. O tome nam svjedoči jedno pismo koje je papa napisao sultanu Mehmedu II. koje nikad nije poslano, a u kojem papa opovrgava Kuran, iznosi kršćanske istine i nagovara sultana da se preobrazi na kršćanstvo jer će mu u zamjenu dati Istočnog Carstva. Budući da je bilo jasno kako takvom rješenju nema mjesta, papa je sazvao još jedan križarski rat 1463. godine. Ancona je trebala biti okupljalište vojske na čije čelo bi papa osobno stao. Već teško bolestan, sa kardinalima i dužnosnicima kurije uputio se na Jadransko more gdje je na samrti gledao kako se okuplja vojska i ukrcava na brodove koje je ustupila Venecija. Značajne i uspješne bitke tog pohoda nisu zabilježene.

Novi papa Pavao II. (1464.-1471.) po pitanju obrane od Osmanlija nije učinio ništa. Pala je i zadnja utvrda na Istoku, Eubeja, ali papa nije imao ideja kako organizirati obranu. Pitanje je jesu li samo ideje bile problem ili sama volja pape, jer zabilježeno je kako su vojskovođe dolazile u Rim i tražile pomoć, ali bez odgovora.³⁹ Njegov nasljednik Siksto IV. (1471.-1484.) postao je osobito svjestan opasnosti od Osmanlija kada su osvojili Otrant. No opasnost je ipak prestala kada je umro Muhamed II. Osmanlije su se sada našle u problemima zbog borbi za prijestolje. Princ Džem koji je izgubio u toj borbi od brata Bajazita pobjegao je na Rodos kod ivanovaca odakle je izručen Rimu. Do svoje smrti novi sultan je plaćao danak papi zbog zarobljeništva princa Džema. Papa Siksto bio je više vladar nego papa. Njegov pontifikat obilježava samo ukrašavanje Sikstinske kapele i početak gradnje Vatikanske biblioteke. Njegova smrt izazvala je krvave borbe u Rimu nakon kojih je za novog papu odabran Giovanni Battista Cibo kao Inocent VIII. (1484.-1492.) koji nije nimalo pridonio poboljšanju slike o papama. Ništa bolji nije bio ni njegov nasljednik Aleksandar VI. Kojeg opisuju kao sramno i nemoralno čudovište. O samim osobinama papa neću duljiti jer sljedeće poglavlje će ih detaljnije opisati.⁴⁰

³⁹ P. Požar, *Tajna povijest rimskih papa*, 152.-154. str.

⁴⁰ J. Mercier, *Povijest Vatikana*, 215.-216.

4. PAPINSTVO U RENESANSI

Vrijeme renesanse obilježeno je razvojem monarhijskog modela papinstva. Papa je nakon koncila u Konstanzu, Ferari i Firenci izašao kao pobjednik nad koncilima. Na čelu papinske države je apsolutni vladar – papa. Renesansa je Rim transformirala u glavni grad. Pape su bile mecene umjetnosti te su se potrudile kako bi grad napredovao u odnosu na srednji vijek. Uz brojna umjetnička djela, papa se poticalo i razvoj nove mreže putova koji igraju veliku ulogu u razvoju metropole.⁴¹ Kada se govori o „neurednom“ stanju među svećenstvom, uglavnom se polazi od vrhovnog crkvenog pastira – pape. Kod većine renesansnih papa ne osjeti se odgovornost za zadaće temeljnog papinskog poslanja te tome odgovarajući način života. Naravno, kada Crkvu nešto tako nagrizi iznutra, nije bilo za očekivati kako će se reforma odraditi tako jednostavno iznutra.⁴²

U doba kada su rasle cijene, papama je pošlo za rukom da napune svoju blagajnu te izgrade sustav financiranja koji je pomagao njihovo bogaćenje i raskošan život. Naravno, takvo ponašanje vjernicima je budilo sumnju u crkvene poglavare. Uvijek je narod bio sumnjičav prema onima koji su uživali previše raskoši i bogatstva.⁴³

Thomas Hobbes rekao je: „Papinstvo je ništa drugo nego avet pokojnog Rimskog Carstva koja sjedi okrunjena na grobu istog tog Carstva.“⁴⁴

Jedan od uzroka reformacije bio je sablažnjiv život nekih papa u renesansi koji kao da su bili opijeni grijehom. Čini se kao da se moral vodio načelom griješi i vjeruj.⁴⁵ Ne može se zaobići moralno propadanje moći papinskog dvora. Pape su vladale Rimom, ubirali su velike prihode, obogaćivali prijestolnicu i kontrolirali lokalnu vojsku. Više nego ikada, radi spasa Europe od Osmanlija, bio je potreban jedan čvrst i odlučan papa koji bi stvorio univerzalnost i okupio vjernike. Možda da se pojavio takav papa ne bi došlo do raskola.⁴⁶

U ovom ulomku rada bit će govora o papama te njihovim karakteristikama, ali moramo uzeti u obzir da su opisi papa na koje sam naišla uglavnom preuzeti iz djela njihovih biografa te su često obogaćeni njihovom maštom i pretjerivanjem.

Od pape Nikole V. papinski ceremonijal gubi pastoralne konotacije. Pape više ne propovijedaju, ne sudjeluju na pogrebima i slave misu samo tri puta godišnje. Time još veću potvrdu dobiva njihova apsolutna vlast. Freske iz tog vremena isto idu u prilog papinskoj

⁴¹ Jacob Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*, Beograd, 1991..., 83. str.

⁴² H. Jedin, *Velika povijest Crkve*, 6. str.

⁴³ Louis Gottschalk i suradnici, *Historija čovječanstva: Temelji modernog svijeta*, Naprijed, Zagreb, 1974., 3. str.

⁴⁴ Patrick Collins, *Reformacija, kratka povijest*, Alfa, Zagreb, 2008., 37. str.

⁴⁵ J. Kolarić, *Ekumenska triologija – istočni kršćani, pravoslavni, protestanti*., 425. str.

⁴⁶ H. Belloc, *Kako je nastala reformacija*, 42.-43. str.

moći. Prikazuju priče iz Kristova života i Mojsija, odabrane kako bi istaknule funkciju kralja, svećenika i zakonodavca, što je zapravo simbolički prikazan odnos Krista i pape – moćnog Boga na Zemlji. Rim se u to vrijeme pretvara u pravu prijestolnicu moći, dvor i dvorska birokracija vrlo brzo se šire. Širenju birokracije je pridonijela i uobičajena praksa u to vrijeme, a to je prodaja službi. Papinska država pokušava se izjednačiti s ostalim apsolutističkim državama. Reorganiziraju se porezi i državne financije, stvaraju se prve nuncijature kao prva stalna diplomatska tijela, nastoje se ujednačiti papinski proglasi i bule te se stvara vojska od otprilike 10000 ljudi. Papa postaje pravi vojskovođa i sudjeluje u borbama za područja koje je papinska država prethodno izgubila. No papa se nije više naročito trudio oko svog prvog poslanja – vođenje Crkve. Crkvu je vodio više formalno, zbog čega je ona ispaštala.⁴⁷ U vrijeme pape Nikole V. (1447. – 1455.) Osmanlije pod sultanom Mehmedom II. zauzimaju Konstantinopol i nazivaju ga Istambul. Tijekom 1450. godine, Svete Godine, izbile su mnoge nesreće. Na kraju ljeta izbila je kuga i napunila groblja. Kada se napokon bolest povukla, hodočasnici su pristizali u Rim. No na kraju godine u metežu koji je nastao u gradu, izgubilo je život oko 200 hodočasnika. I zadnje godine vladavine Nikole V. obilježene su spomenutom nesrećom, zauzimanjem Carigrada. Tada je i otkrivena urota rimskih republikanaca koji su htjeli ubiti papu.⁴⁸ Tada papa postaje prvi Borgia, papa Kalist III. (1455.-1458.) On je spletkama i zločinima te svojim nepotizmom svojoj obitelji osigurao veliku moć. Njegova obitelj će desetljećima bitno utjecati na talijansku i vatikansku povijest.⁴⁹ Zatim vlada papa Pio II. (1458. – 1464.) koji je okušao osobno pokrenuti vojsku protiv Osmanlija, ali je umro prije polaska vojske iz talijanskih luka. Srce mu je pokopano u Anconi, a tijelo u Rimu. Poslije Pija, novi papa je Petar Barbo, nećak Eugena IV., koji je sa 23 godine postao kardinal, zahvaljujući tadašnjem papi. Uzeo si je ime Pavao II. (1464. – 1471.) Smatraju ga umišljenim, intelektualno nedoraslim. Volio se razmetati raskošnim igrama radi zabave puka. Njegov biograf opisuje ga uglavnom negativno. Tada dolazi još jedan nepotist, papa koji se nije previše trudio sakriti svoju pokvarenost i nemoralnost. To je papa Siksto IV. (1471.-1484.). Pravim imenom Franjo Albelskolo della Rovere sin je siromašnog ribara koji je do Vatikana došao zahvaljujući plemiću della Roveri. Moćni plemić uzeo je mladića u svoju službu i kasnije se pobrinuo da osvaja crkvene položaje, jedan za drugim. Došavši na prijestolje proglasio je sramotnu bulu – vanbračna djeca svih papa imaju pravo koristiti privilegije rimskih kneževa. Po dolasku na vlast, svoja dva nećaka postavlja za kardinale. No sumnja se

⁴⁷ J. Mercier, Povijest Vatikana, 218. str.

⁴⁸ P. Požar, Tajna povijest rimskih papa, 159. str.

⁴⁹ H. Belloc, Kako je nastala reformacija, 45. str.

da je jedan od tih nećaka, razvratni i poročni Petar Riario zapravo papin vanbračni sin. Svom sinu podario je; osim zvanja kardinala, plaću od milijun i pol dukata što je u to vrijeme bila golema svota. Bezgranični prohtjevi njegove ljubavnice, kurtizane Tereze Fulgore nisu se uklopili u tu plaću. Kako bi „pomogla“ svom ljubavniku, ona nije odbijala ni jednog od kardinala. Terezu je netko zarazi sifilisom koji je ona prenijela Petru i on je na kraju preminuo u teškim patnjama. Mnoge svoje miljenike Siksto je stavio na značajne položaje i poklanjao im razne vrijednosti. Određeni broj kardinala odlučio je ustati protiv takvog neskrivenog nepotizma, ali papa je smatrao da mu je ispod časti obazirati se na njihove prosvjede. Više nije bio zadovoljan prihodima papinske blagajne. Okrenuo se prema Firenci i drugim kneževinama koje su graničile s Rimom. Htio ih je predati svom drugom vanbračnom sinu Girolamu. No znao je da se moćni Medici, gospodari Firence, neće obradovati takvom planu. Odlučio je sa svojim sinom skovati zavjeru protiv dvojice Medicija, Lorenza i Julijana. Zavjera nije bila potpuno uspješna, ubili su samo Julijana. Nakon što je istrošio papinsku blagajnu došao je na novu ideju kako ju ponovno napuniti. Odlučio je uvesti nove crkvene dužnosti i prodavati ih na dražbi. Međutim, nije mu to bio isplativ posao jer rijetki su htjeli kupiti te dužnosti. Ipak je nedugo nakon toga uspio doći do veće svote novca. Naime, portugalski kralj Alfons V. zaljubio se u mladu princezu koja mu je bila rođakinja. Papa mu je odobrio ženidbu uz veliku novčanu naknadu. No tada je napuljski kralj ponudi papi novac da opozove tu bulu. Papa je odmah na to pristao, a portugalskom kralju novac nije vratio. Bio je spreman na bilo kakve prljave poslove samo da poveća svoje bogatstvo. O nemoralu pape Siksta svjedoči i epizoda s uglednim dominikancem iz Nina, Andrijom Jamometićem. On je otvoreno istupio protiv pape govoreći o skandalima na vrhu Crkve. Papa ga je dao zatvoriti te je Andrija na kraju počinio samoubojstvo. Siksto je pristao na zahtjev španjolskog kralja Ferdinanda za uspostavljanje španjolske inkvizicije. Prvi inkvizitor bio je dominikanac Tomas de Torquemada, fanatik koji je na lomači spalio preko 2000 osoba. To je zapravo bilo i zadnje poglavlje vladavine Siksta IV. Naslijedio ga je Inocent VIII. Za kojeg se zna da je do svih položaja, a tako i do Svete stolice, došao potkupljivanjem kardinala. U trenutku stupanja na papinsko mjesto imao je 16 vanbračne djece. Požurio je osigurati svoje brojno potomstvo. Pokušao je zauzeti i dio Napuljske kraljevine. Napuljski kralj Ferdinand I. Napuljski (1458. – 1494.) u početku je to spriječio diplomatskim potezima, ali se nakon toga odlučio za oružje. Ratovi su od pape zahtijevali velika sredstva. Počeo je skupljati novac za navodni pohod protiv Osmanlija i na taj način puniti svoju blagajnu. Koliko je imao ozbiljne namjere govori njegova nagodba s

osmanskim sultanom Bajazidom II. koji mu je platio 40 000 dukata da u zarobljeništvu drži njegovog brata Džema, pretendenta na prijestolje.⁵⁰

U vrijeme ovog pape pojavila se prva opća odredba o cenzuri knjiga. Pape i biskupi podržali su cenzuru, naročito knjiga koje su govorile o svetom pismu, dogmatskom nauku, kršćanskom moralu i povijesti crkve. S određenim promjenama ta je praksa trajala sve do 1975. godine kada su te odredbe usmjerene na biblijske i liturgijske tekstove.⁵¹

Taj papa je na svojim „lomačama taštine“ dao spaliti brojna književna i umjetnička renesansa djela pod izlikom da su protiv Crkve. Isto tako osudio je brojne znanstvenike i umjetnike, među kojima je i Pico della Mirandola. Papa je osnovao i Rimsku inkviziciju po uzoru na onu Španjolsku kako bi stao na kraj širenju hereze. Brojna djela su zabranjena, umjetnost je postala prožeta šiframa i kodovima kako bi se izbjegla osuda.⁵² Papa Inocent umro je nakon transfuzije krvi, prve takve operacije u svijetu. Tada se u povijesti pojavljuje jedno od najsramotnijih i najpogubnijih doba – doba Borgie. Prvi papa Alfonso Borgia – Kalist III. (1455.-1458.) bio je u ljubavnoj vezi sa svojom sestrom Ivanom Borgiom. Iz njihove ljubavi je nastao Roderigo de Borgia. Školovao se za odvjetnika, no taj posao mu je dosadio pa je pošao u vojsku. Neobuzdanog karaktera, živio je raskalašeno i ljubovao je s mnogim ženama. Jedna od njih rodila mu je djecu Francesca, Cesara, Lukreciju i Juana. Čim se njegov otac domogao papinske krune, dao je svom sinu nadbiskupiju Valenciju. Od tog trenutka, Roderigo živi skroman i moralan život. Ali to je samo prividno. Zapravo kuje planove kako se domoći papinske titule. Dok je s jedne strane pokušavao zadobiti naklonost vjernika, istodobno je u pismima svojoj ljubavnici otkrio prave namjere – kako će učiniti sve da postane papa. No nakon Kalista III. za papu je odabran Siksto IV. To je razljutilo Roderiga koji se povlači u Španjolsku gdje su njegove nemoralne i neumjerene dobile neopisive razmjere. Čak ga je kralj Henrich Slabi morao protjerati. Tada se vratio u Rim gdje je preselio i svoju ljubavnicu Rosu i svoju djecu te su svi skupa svakodnevno uživali u pomamnim nemoralnim radnjama. Poslije smrti pape Inocenta III. Roderigo je odlučio kupiti papinsko mjesto. Većina kardinala prodala se za razna imanja i novac, a jedan od njih je tražio i da provede noć s Roderigovom kćerkom Lukrecijom na što je on pristao. Proglašen je papom pod imenom Aleksandar VI. (1492. – 1503.). Naravno, čim je došao na prijestolje, osigurao je svoju djecu. Barem onu koju je priznao. Sinu Cesaru osigurao je mjesto kardinala, Juana je oženio španjolskom princezom, a Lukreciju udao za Ivana Sforcu. Svadba koju je njoj priredio bila je dostojna Borgia. Kardinali

⁵⁰ P. Požar, Tajna povijest rimskih papa, 159. – 165. str.

⁵¹ U. Birnstein i suradnici, Kronika kršćanstva, 210 str.

⁵² Damir Grubiša, Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse, Politička misao, Vol. 47, br. 2., Zagreb, 2010., 31.str.

su pokazivali veliku naklonost papi i nisu se bunili protiv nemoralnih podviga njega i njegove djece. Duboko su se klanjali i Cesaru jer su znali da on vrši mnoge zločine kako bi se dokopao očevog bogatstva. Često se za njega kaže da je uživao u pogledu na ljudsku krv. Ubijao je zarobljenike i u tome je uživao kao i sam papa gledajući te predstave. Lukrecija se ponovno udala 1501. za Alfonsa d'Estea, nasljednika hercega od Ferrare. Gozba priređena za tu prigodu nije ravna ni proslavama u poganska vremena. Ručku su prisustvovali svi kardinali i viši svećenici Rima, a pored svakog su sjedile po dvije bludnice koje su se u jednom trenutku skinule. Papa je organizirao i mnoge druge igre na toj svadbi, a sve redom su uključivale golotinju i bludničenje. Papa je donio niz odredbi i bula koje šokiraju i danas. Jedna od njih je odobrenje bludnog odnosa oca sa sinom. No nakon nekog vremena papa više nije imao odakle crpiti novac. Tada je smislio novu ideju – pozvati sve kardinale na ručak i otrovat ih. Kardinali su bili sumnjičavi prema tom pozivu, no kada je rekao da se Lukrecija opet udaje, brzo u pristali. Papa i njegov sin su došli na „svadbu“ i posegnuli su za svojim pićem. No čim su popili, obuzela ih je bol. Sluga im je poslužio vino koje je otrovano, ne znajući za njihov naum. Sveti otac je istu večer preminuo. Sin Cesar je bio u komi oko deset mjeseci, između života i smrti. Najveće kritike papi Aleksandru VI. dao je dominikanac Girolamo Savonavola (1452. -1498.). On je Rim poistovjetio sa silama Antikrista. Pad Rima proricao je riječima: „u viziji vidjeh crni križ nad babilonom, to jest Rimom na kojem bijaše napisano *Ira Domini* (Gnjev Gospodinov) ... Kažem ti, Crkva Gospodinova mora biti obnovljena i to će se uskoro dogoditi.“⁵³ Aleksandar je izopćio Savonarolu te ga je na kraju dao spaliti kao heretika. Pravi razlog za tu konačnu odluku bila je Savonarolina izjava da je papa nemoralni ateist. Tražio je sazivanje koncila kako bi se obnovilo papinstvo i sama Crkva.⁵⁴

Papa Aleksandar VI. Predstavlja jednu od najnižih točaka do kojih se papinstvo srozalo bez obzira što je veći dio priča oko njega i njegove obitelji plod mašte njegovih biografa. Svoju pastirsku službu je zlorabio do te mjere da su njegovi suvremenici smatrali kako uopće nije kršćanin nego prikriveni „*marano*“, kako su Španjolci nazivali pokrštene Židove koji su i dalje vršili Mojsijev zakon. Bez obzira na sve, političke i vjerske neprilike tog vremena kao da su više tražile čvrstog i odlučnog političara, a ne produhovljenog i pokornog papu. Dinastičke spletke, francuska svojatanja u Italiji i anarhija feudalaca nametnuli su uvjerenje kako je potreban papa-vladar kako bi osigurao mir u papinskoj državi.

⁵³ P.Požar, Tajna povijest rimskih papa, 170. str

⁵⁴ Isto, 165. – 172. str.

Papu Aleksandra na kraju možemo definirati kao čudan spoj dobra i zla. Iako je često posrtao, svojim odlukama branio je i štitio papinsku državu, bio je bolji političar nego duhovni vođa.⁵⁵ Moderna znanost donekle je ublažila sve čudovišne legende koje se vežu uz njegovo ime, ali pokušaji da ga se opravda su propali. Čak da je vladao kao plemić, njegovo djelovanje tog vremena bi bilo šokantno za svakoga tko o tome piše. No ima mnogo dobrih stvari po kojima ga treba pamtiti. Politički je bio izvrstan kandidat, bio je kancelar papinskih država 35 godina. Bio je prvorazredan upravitelj grada, unaprijedio je trgovinu i štitio grad.⁵⁶

U odsutnosti Cesara, za novog papu je izabran Julije II. (1503. – 1513.). Nadimak mu je bio *Il terrible*, a poznat je kao najokrutniji papa tog razdoblja. Još kao kardinal, suprotstavljao se Borgijama, a kao papa odmah je počeo zauzimati njihove posjede. U bitci pod Ravenom Francuzi su pobijedili papinsku vojsku. Papinim vojnicima u pomoć dolazi 18 000 Švicaraca. Preživjeli vojnici odlaze u Vatikan i tamo obavljaju dužnosti papine straže. I danas Vatikan čuva Švicarska straža u spomen na ovaj događaj. Papa Julije bio je tvrd, razdražljiv i senzualan, da se ne kaže kako je i on bio nemoralan. Priznao je tri kćeri, ali nema podataka o djeci dok je bio papa. Mnogi kažu da zbog svojih ratničkih poriva nije imao ničega svetačkog, osim odjeće i titule. Nakon njega papa postaje Giovanni Medici s imenom Lav X. (1513. – 1521.). postao je svećenik sa sedam godina, a sa trinaest kardinal. Ne može se reći da je papa Lav bio manje razuzdan i nemoralan, ali je svoje bludničenje držao daleko od javnosti. Vladavina mu je praćena sjajem i raskoši, baš kao i njegove prethodnike. Prema umjetnicima bio je vrlo darežljiv. Velike svote novca trošio je na razonodu – priređivao je raskošne zabave, u vatikanskom dvorcu držao je razne zabavljače, komedijase, plesače i glazbenike. Uživao je u lovu i svaki uspješan lov slavio je raskošnim domjencima. Još u vrijeme Julija II. sazvan je Lateranski koncil. Papinska blagajna bila je opustošena. To trošenje novca samo se nastavilo za vrijeme Lava X. On je nastavio Lateranski koncil i na njemu je proglasio bulu u korist zelenaša i zelenašenja. Naravno ta, bula donosila je i njemu korist. Sama Crkva se u to vrijeme bavila zelenašenjem i ovo je bio idealan potez kojim bi se mogla napuniti papinska blagajna. Papinsku blagajnu tada je opustošila i jedna dama – ljubav pape Lava X. – Marija Goden. Papu je financijski iscrpila i otišla s francuskim kraljem Franjom I. Nakon što je otišla papa se okrenuo ponovnom punjenju blagajne. Odlučio je kardinalima uzeti njihovo blago te dvorce i imanja. Kardinali su se morali pokoriti, ali nije im bilo drago. Počeli su kovati urote i planove kako ubiti papu. Trojica među njima, Alfonso Petrucci i dva njegova brata, odlučili su potkupiti papinog kirurga kako bi otrovao papu. Nije poznato zašto, ali papa je naglo

⁵⁵ J. Kolarić, Ekumenska triologija – istočni kršćani, pravoslavni, protestanti, 428, str.

⁵⁶ H. Belloc, Kako je nastala reformacija, 44. str.

promijenio kirurga. Tako ta urota nije uspjela. Petrucci je nakon nekog vremena odlučio sam ubiti papu, ali ta ideja je došla do pape. Većina kardinala u to vrijeme je napustila Rim. Papa im je napisao prijateljsko pismo i nagovorio ih da se vrate u Rim. Čim su se vratili papa ih je dao uhititi. Imenovao je 31 novog kardinala.⁵⁷ U to vrijeme procvao je jedan od najunosnijih crkvenih „poslova“ – trgovina oprostima grijeha ili indulgencija. Jedan od najpoznatijih prodavača oprosta grijeha bio je Johan Tecel. Kako bi privukao kupce sastavio je listu grijeha koje oprašta, a grešnike pozvao riječima: „Da, braćo moja, Njegova Svetost mi je dao veliku vlast pa je dovoljan samo moj glas da se otvore nebeska vrata čak i pred takvim grješnicima koji su došli u iskušenje poželjeti tjelesni dodir s Djevom Marijom kako bi je oplodili.“⁵⁸ Mnogi kupci obratili su se Tecelu za oprost grijeha. Oprost je prodavao po raznim cijenama, ovisno o težini i vrsti grijeha. Čak je prodavao i pravo na oslobođenje duše iz čistilišta. Skraćivao je boravak grješnika u čistilištu. Obećavao je kupcima za određene sume da će nagovoriti Majku Božju da im se osobno javi prije nego što im duša ode na drugi svijet.⁵⁹ Tada je papinstvu na kraj odlučio stati redovnik augustinskog reda Martin Luther. Nakon svog posjeta Rimu zabilježio je sljedeće: „Bio sam svjedok takvih gadosti da sam od tog trenutka donio odluku da svoj život posvetim uništenju papinstva, iskorjenjivanju laži koja je oskrnavila religiju zbog koristoljublja svećenika i nemoralnosti papa...“⁶⁰ Godine 1517., u vrijeme pape Lava X., Luther je istupio sa svojim tezama posebno protiv papine nepogrešivosti. „Narodi, slušajte! Hoću vam pokazati pravo lice vašeg ugnjetavača – rimskog pape. Dolazim u ime Isusa Krista i pozivam vas: ne pokoravajte se papi, zarijte nož u njegovo srce, smatrajte sve njegove pristalice razbojnicima, bilo da se radi o kraljevima ili carevima. Kada bih bio kralj ili car, vezao bih jednim užetom i papu i sve njegove kardinale i bacio ih u Tiber. Neka se dobro okupaju! Voda bi izliječila te svinje, koristila bi njihovim tjelesinama, izjedenim zaraznim bolestinama. Kunem vam se u to i neka Spasitelj bude moj svjedok!“⁶¹ Profesor teologije i filozofije, Martin Luther, smatra se utemeljiteljem protestantizma, a zastupao je potpunu reformu Crkve. Naravno, papa Lav je osudio teze Martina Lutera i ekskomunicirao ga. „...U njemu je vidio vepra koji ruje po pažljivo njegovanom crkvenom vinogradu...“⁶² Luther nije imao na umu izazvati opću pobunu protiv pape niti se odvojiti od njega. No uznemiravao ga je problem božanske pravednosti te je vjerovao kako se do oprosta grijeha dolazi preko vjere, a ne čineći dobra djela, što je bilo protivno vjerovanju Crkve. U to

⁵⁷ P. Požar, Tajna povijest rimskih papa 172. – 178. str.

⁵⁸ Isto, 180. str

⁵⁹ Isto, 179. – 180. str.

⁶⁰ Isto, 181. str

⁶¹ P. Požar, Tajna povijest rimskih papa, 181. str.

⁶² P. Colinson, Reformacija, kratka povijest, 37. str.

vrijeme je bila raširena prodaja oprosta, što je Luthera još više natjeralo da bude ustrajan u zahtjevima za reformom.⁶³ Luther nikako nije bio protivnik Crkve, čak štoviše, on je bio očaran Biblijom kao Božjom riječju i smatrao je da je Božja riječ jedini istinski temelj vjere. No stanje u Crkvi je bilo takvo da je bio potreban samo mali poticaj kako bi se pokrenula velika reformacija.⁶⁴

⁶³ L. Gottschalk i suradnici, *Historija čovječanstva: Temelji modernog svijeta*, 8. str.

⁶⁴ P. Coliinson, *Reformacija, kratka povijest*, 38. str.

5. OBIČAJI I VJEROVANJA

5.1. *Strukture i oblici laičke religioznosti*

Župe, o kojima će govora biti kasnije u radu, temeljni su oblik vjerskog života. No, postoje i druge strukture u kojima se akumulira vjerski život laika. Na prvom mjestu su bratovštine, dobrovoljni oblici udruživanja, srednjovjekovnog porijekla koji, osim pobožnih funkcija, imaju i druge funkcije kao što su pomaganje među članovima – materijalno i duhovno, te vođenje bolnica, sirotišta, pomoć zarobljenicima, osuđenima i sličnim odbačenim skupinama. Uloga bratovština raste, postaju laički način življenja vjerskog života, prihvaćajući karitativne aktivnosti. U Genovi se 1497. godine na inicijativu Katarine Fieschi Adorno i Ettorea Varnazze osniva družba božanske ljubavi, a cilj joj je bio pomaganje oboljelima od sifilisa. Nadalje, bratovštine dobivaju još jednu ulogu, postaju središte okupljanja različitih nacija imigranata. Tako se u Lyonu osniva Bratstvo firentinske nacije koje okuplja njemačke imigrante i lukanske trgovce. Važno je napomenuti kako su u bratovštine uključene i žene i mladi. Život bratovština odvijao se u sklopu različitih aktivnosti, bez prisilnih veza s vjerskim redovima i župama. Više vezani uz župe su bili fabricijari koji su djelovali unutar fabrika – vijeća župljana koji se brinu o crkvi kao građevini i svemu unutar crkve. Njihova uloga vrlo je važna jer se na taj način osiguravala svjetovna uprava nad župnom imovinom. Pomagali su u svim poslovima oko crkve i moglo ih se smatrati zastupništvom stanovništva nekog grada. Iz bratovštine i fabrike, gradska zajednica izražava svoj odnos s božanstvom posredstvom kolektivnih rituala. Osim masovnog prisustvovanja ciklusima propovijedi, zastupljeni su i drugi rituali poput plačeva, urlika i procesija koji predstavljaju važan aspekt gradske religioznosti. O procesijama i hodočašćima s vjerskog aspekta možemo gledati samo kao na pozitivne pojave koje su se odrazile na bogatstvo kulture jer mnoga djela su nastala inspirirana upravo ovom vrstom štovanja svetaca.⁶⁵

Iz analiza talijanskih kronika tog vremena, saznajemo da su postojale brojne procesije u kojim je sudjelovao cijeli grad, kako one uobičajene procesije, tako i one vezane uz posebne događaje. Među prvim i najvažnijima zasigurno je procesija *Corpus Domini*, a slavi kult euharistije. Kult sam po sebi nije zahtijevao čestu pričest, pozornost je bila usmjerena na posvećenu hostiju. Trenutak podizanja hostije u zrak ispunjen je gotovo magičnim iščekivanjem jer se smatralo da pogled na hostiju predstavlja trenutak komunikacije s božanstvom.

⁶⁵ J. Boisset, *Protestantizam*, 211. str.

Procesije vezane uz posebne događaje imaju općenito pokajnički karakter. Procesija je scenska simbolička radnja, a sudionici nose odijela koja dolikuju njihovoj ulozi. U Napulju 1500. godine jedan kip Djevice Marije počeo je činiti čudesa i svi su žurili pokloniti se kipu, bos i bez odjeće. Nakon potresa u Bologni, 1515. godine, gospodar grada Giovanni Bentivoglio organizirao je procesiju s građanima odjevenim u dronjke. Tijekom procesije izlažu se relikvije, ratni plijen, barjaci, simboličke lutke koje predstavljaju grad i sve ostalo što je vezano uz događaj zbog kojeg se procesija organizira. Procesije predstavljaju primarni vjerski odgovor na gradsku stvarnost u teškim trenucima jer uključuju sve građane, one su kolektivni ritual. U Ženevi se, tijekom teške političke krize u gradu, 1489. godine, organizira velika procesija za očuvanje prava grada. Značajni su rezultati istraživanja o mletačkim procesijama koje redovito obilježavaju neki veliki politički ili vojni događaj u Republici, s tim da one obuhvaćaju sve elemente gradskog života, uz isticanje vjerske i političke simbolike. Može se izdvojiti velika procesija održana 1511. godine u povodu objavljivanja anti francuskog saveza. U procesiji su prikazane simbolične kočije saveza, relikvije i srebrno posuđe u vlasništvu samostana i škola te srebrna vaza kralja Karla VIII. koja je oteta Francuzima u bitki kod Fornova. Izlaganje relikvija u procesijama je na neki način izlaganje tajne i snage koju posjeduje grad. Relikvije su dragocjeno naslijeđe koje grad čuva. I takve dragocjenosti za vjernike imaju gotovo magične moći. Pred relikvijama se klanjaju i mole za čuda. Vjerovanja naroda tog doba često su izvan realnosti, graniče s magijom. Tako su se često osim srdžbe Božje, bojali i srdžbe svetaca koje su molili za čuda i ugađali im svojim ponašanjem. Svetac je vještac, čudotvorac i zaštitnik od zla. No isto tako može kazniti one koji ne poštuju njegov kult.

Jedina zaštitnička uloga, bez zastrašujuće strane, pripada Djevici – ona je prikazana kao majka milosrđa koja svojim plaštem štiti vjernike od strelica božanske srdžbe. Širenje marijanskog kulta fenomen je koji se pojavio još krajem srednjeg vijeka. Među aspektima širenja marijanskog kulta u 15. stoljeću, jedan zaslužuje posebnu pažnju, a to je širenje svetišta uzdaha. Vjerovalo se da u tim svetištima djeca umrla bez krštenja mogu dobiti uskrснуće i biti spašena od vječne smrti. To vjerovanje je bilo vezano uz opsjednutost individualnim spasenjem, koja se javila još u srednjem vijeku. Vjerovalo se kako svaki čovjek kada umre ide pred posljednji sud. Stvaranje čistilišta kao posebnog mjesta gdje se duše čiste od svojih grijeha uzrokovalo je još jednu pojavu – plaćanje misa za pokojnike. Gotovo polovica prihoda crkvi tog vremena često je bila od priloga za mise. Moćnici tog vremena, kao grof Warner von Zimmer, lady Joan Abergavenny tražili su po tisuću, pet tisuća pa čak i deset tisuća misa a

sebe. Bila je to specifična ekonomska pojava, a posebno je koristila samostanima koji su bili glavni uživatelj oporuka.⁶⁶

Svugdje je bilo zlouporaba pa tako i u procesijama i hodočašćima. Često su procesije graničile sa nezdravim klanjanjem relikvijama i pretjeranom pobožnošću, sve u strahu od zla, đavla i vještica. Ta pobožnost bila je opterećena lakovjernošću, praznovjerjem i čežnjom za čudesima, a i Crkvi je bila samo jedan od načina zarade. Tako se čini da pobožnosti gotovo i nema u tim činovima.⁶⁷

Drugi način za smanjivanje svojih ili tuđih muka u čistilištu su bili oprosti. Vjernici su vjerovali da će pomoću njih osigurati sebi vječni život. Vjernik je trebao izvršavati razna djela milosrđa, među njima i štovati relikvije. Odatle stvaranje velikih kolekcija relikvija. Što je bogatija kolekcija relikvija, veće su šanse za oprost. Oprosti su se davali i onima koji su financirali projekte križarskog rata. Takvi oprosti su bili još i najpopularniji. Vrlo dobro je zamišljen plan oprosta. Na razne načine vjernici su mogli pomoći crkvi, bilo u gradnji, bilo u održavanju te na taj način osigurati svoju dušu.⁶⁸

Dok o vjeri u gradovima možemo stvoriti bogatu i jasnu sliku, o vjeri na selu ne znamo puno. Liturgijski život bio je skromniji nego u gradovima, karakteriziralo ga je manje prigoda za kolektivne rituale. Jedan poznati ritual bila je procesija za usjeve kojom se tražila božanska zaštita usjeva. Često su organizirane procesije za zazivanje kiše ili lijepog vremena. Budući da je na selu obrada zemlje bila primarna djelatnost, ne čude ovakve informacije. U selu je žarište vjerskog života bio župnik. Župnik je poznavatelj svih aspekata nadnaravnog, pa čak i magičnog. Vjernike oslobađaju od uroka i daju im čudotvorne recepte. Prilično je teško na selu razdvojiti prihvaćene i pravovjerne običaje od magičnih i praznovjernih. Granica između krivovjerja i pravovjerja na selu je gotovo nevidljiva. Vrlo učestala pojava na selu bilo je i navodno ukazanje lijepe žene u bijelom – Djevice Marije. Često se ukazivala na polju ili na drvetu. Taj fenomen se pojavljivao i u gradovima u teškim vremenima, ali vizije su vezane prije svega uz seoski folklor. Pri ukazanjima Djevica je u vizijama vjernika tražila post, poštivanje Božjih zapovijedi. Brojna su svjedočanstva koja govore o ukazanjima na selu. Uz ukazanja Djevice, zabilježeni su i primjeri ukazanja borbi čudesnih životinja i sablasti. U jednom od izvještaja o tim ukazanjima zabilježena je manifestacija divlje vojske sačinjena od mrtvacu. Čak se i papa Lav X. osvrnuo na to ukazanje, smatrajući kako ono naviješta rat između kršćana i Osmanlija koji se sprema. Lukavo je to iskoristio kao instrument za

⁶⁶ Skupina autora, Povijest 8, Humanizam i renesansa, doba otkrića, 550-560. str.

⁶⁷ J. Boisset, Protestantizam, 209. str.

⁶⁸ A. Franzen, Pregled povijest Crkve, 35. – 36. str.

promicanje novih nameta za križarski rat koji je pripremao. Naravno, ta ukazanja su dio pučke pobožnosti te su to svjedočanstva nekolicine vjernika.

Posljedica navodnih vizija vjernika je osnivanje svetišta na mjestima gdje se vizija dogodila. U Italiji, vijeća laika koja čine ranije spominjani fabricijari, preuzimaju inicijativu promicanja novog kulta i skupljanja priloga za gradnju svetišta. Na mnogim mjestima grade crkve od temelja, a u gradnji sudjeluju sami seljaci. Nisu u porijeklu svakog svetišta vizije, no u ovom razdoblju, svetišta su uglavnom plod čudesnog ukazanja Djevice. U kronikama se spominje više od 15 ukazanja koja su se dogodila između 1498. i 1520. godine. Svetiša postaju kontakt sela i grada. Nastala izvan zidina, privlače brojne hodočasnike sa svih strana.⁶⁹I neki drugi sveci su otkriveni tako da se i za njih grade svetišta te se njima uzda u teškim trenucima. Primjer je Marija Magdalena koja je predstavljala pokajanje i koja je zapravo postala simbol i reformacije jer se istinski pokajala za svoje grijehe i nastavila život po riječi Božjoj. Novo je bilo i štovanje sv. Ane, majke Djevice Marije, koja nikad nije tako popularna, ali značajna je jer se upravo njoj molio Martih Luther u oluji te joj obećao da će postati redovnik.⁷⁰

5.2. Praznovjerje i magija

Renesansa je prožeta utjecajima starijih razdoblja, a to se osjeti i buđenju nekih starih vjerovanja, naročito praznovjerja, čaranja i magije. Fantazija je igrala vrlo važnu ulogu u tome. Vjeru u božansku vladavinu svijetom protreslo je u jednih obilje nesreće i nepravde. Drugi su prepustili ovozemaljski život slučaju i bijedi, a ako su ipak očuvali jaku vjeru i vjerovali u čvrsto određenje čovjeka na drugom svijetu, čim se pokolebalo to uvjerenje o besmrtnosti, prevladao je fatalizam.

Osjetan je utjecaj astrologije. Astrologija je iz smještaja planeta i prema zodijačkim znakovima nagađala budući tok života i događaje, te tako određivala najvažnije odluke. U mnogo slučajeva su se ljudi odlučivali prema zvijezdama. Tome se dugo nisu mogli usprotiviti ni sva naobrazba ni prosvjetiteljstvo, jer je postojala žarka želja, strastvena fantazija da se upozna i odredi budućnost, i zato što ju je potvrđivala antika.

Astrologija se u 13. stoljeću vrlo snažno izražava u talijanskome životu. Od toga se vremena više nitko ne boji pitati zvijezde. Ne samo knezovi, nego i pojedine gradske općine drže stalne astrologe, a na univerzitetima se od 14. do 16. stoljeća namještaju i posebni profesori i

⁶⁹ Skupina autora, Povijest 8, Humanizam i renesansa, doba otkrića, 556. – 557. str.

⁷⁰ P. Collinson, Reformacija, kratka povijest, 40. str.

„znanosti“, dapače uz prave astronome. Pape se većinom otvoreno izjašnjavaju za ispitivanje zvijezda, Pio II. je iznimka, kao što je prezirao tumačenje snova i čaranje. Magija nije naišla na oduševljenje kod cjelokupnog stanovništva, postojali su oni koji su rado odgovore na brojna pitanja pronalazili u magiji, ali naravno, postojala je i druga strana koja nije računala na pomoć magije. Kao i većina novih pojava u renesansi i astrologija i magija su nailazili na svoje pristaše, ali i protivnike. Astrolog je mogao uživati poštovanje i pokazivati se svugdje, a u Italiji ih je bilo neusporedivo više nego u ostalom dijelu Europe, gdje su bili samo na značajnim dvorovima. Tko god je u Italiji držao veći dvor, imao je svog astrologa, koji je katkada morao i gladovati.

Postojala je, naravno, i zla vrsta astrologa koja je zvijezde uzimala u pomoć samo da s time poveže čaranje ili da ga prikrije pred ljudima. Unatoč tome što su tadašnji ljudi bili toliko nadareni, samovoljni i mnogostrani, slijepa pohlepa za poznavanjem budućnosti ih je zavela. Djeci uglednih obitelji po rođenju se postavlja horoskop i katkada se čovjek pola života povlači s bilo kakvim nepovoljnim pretpostavkama o događajima koji ne nastupaju. Zvijezde se pitaju za svaku važnu odluku moćnika, osobito za sat početka važnih događaja, sastanaka pa čak i bitak. O tome ovise putovanja kneževa, primanje stranih poslanika, polaganje temeljnog kamena velikim zgradama, odluke o ratu, prilikom važnih političkih događaja... Na veličanja astrologije odjekuje glasan protest onih koji nisu bili time zaslijepljeni, protest mislilaca. Pico della Mirandola oštro opovrgava astrologiju. Dokazuje da je vjerovanje u zvijezde korijen svake bezbožnosti i nemoralna. Kaže da nema većeg uzročnika zla nego kada se nebo prikazuje njegovim uzročnikom. Iznio je pozitivnu kršćansku teoriju o upravljanju svijetom i o slobodi volje, koja je na obrazovane ljude cijele nacije jako djelovala. Također je obeshrabrio astrologe da dalje objavljuju svoj nauk.

Također je rašireno i vjerovanje u demone. Vladalo je uvjerenje da Bog katkada duhovima bilo kojeg stupnja dopušta veliku razornu moć protiv pojedinih dijelova svijeta i ljudskih života, i jedino se vjerovalo da im čovjek kojega napastuju demoni može bar suprotstaviti slobodnu volju. Tome se pridružuje vjerovanje da se čovjek može približiti demonima zazivanjem i da njihovu pomoć može iskoristiti za svoje zemaljske ciljeve.

Još jedno rašireno vjerovanje, odnosno praznovjerje je vjerovanje u vještice. Vjerovalo se da su vještice mogle razbuktati ljubav i mržnju između muža i žene, otimati zdravlje i život, zazivati demone, koristile su čarobne rečenice i formule, razni simboli koje crtaju, lijekove, otrove...⁷¹

⁷¹ J. Burckhardt, Kultura renesanse u Italiji, 283. – 287. str.

Zloglasnom bulom Inocenta VIII. vještice i njihov progon postaju razvijen i gadan sistem. Njihova kazna je smrt na lomači. U Njemačkoj je bilo najviše osuda na smrt na lomači te u Italiji i krajevima blizu Njemačke.⁷²

Konkurent vještice je čarobnjak ili opčinitelj (*incantatore*) koji se razumije u opasnije poslove. Katkad je on više astrolog negoli čarobnjak, tj. zvali su se astrolozima da ih ne bi progonili kao čarobnjaka. Neki bolonjski karmelićani su rekli kako nema ništa loše u tome ako se od njih traži pomoć. U mogućnost tih zaklinjanja mnogi su vjerovali, te su najpobožniji vjerovali u vizije dobrih duhova.

U praznovjerje su se upuštali svi staleži, bez iznimke. Njima se pričinja da se s ponešto novaca i opasnosti može nekažnjeno prkositi općem razboru i moralu i izbjeći one pregrade koje inače stoje između čovjeka i njegovih dopuštenih i nedopuštenih ciljeva. Inače se talijanski umjetnici, pa ni oni bizarni, čudnovati, kapriciozni, nisu upuštali u čaranje.

Vjerovanje u čaranje opada početkom 16. stoljeća, kada izvan Italije, gdje je započelo, cvijeta. Tako se čini da turneje tih talijanskih čarobnjaka i astrologa počinju tek kada im kod kuće više nitko ne vjeruje. Opadanje vjerovanja u čaranje nije se pretvorilo nužno u porast vjerovanja u moralni poredak ljudskoga života.⁷³

5.3. *Svećenici i redovnici*

Koristan element za upoznavanje institucionalnog okvira Crkve u 15. stoljeću predstavlja broj biskupija i njihov nepravilan raspored. Italija je imala oko 260 biskupija, Francuska je imala 131 biskupiju, a Engleska samo 67, od čega 34 pripada Irskoj. Sve biskupije imale su i različit broj župa. Manje biskupije sa jednom do svije župe česta su pojava na jugu Italije. U biskupijama se povećava administrativna dužnost biskupa što dovodi do povećanja osoblja u biskupijama. Stvaraju se pravi birokratski aparati. Veće ovlasti i zaduženja biskupa proizlaze iz toga što je biskup bio usko vezan za središnju vlast. Većina odabranih biskupa bila je iz plemićkih obitelji. U pravilu, biskupe bira savjet katedralnih kanonika, kaptol. No izbor biskupa je uglavnom rezultat složenih dogovora pape i vladara. Na nekim područjima, kao što je Italija, koja nije imala jednog vladara, papa sam odabire biskupa. Često su to papini rođaci ili djeca.⁷⁴ Praksa dodjeljivanja biskupskih položaja plemstvu doprinosila je slabljenju autoriteta svećenstva jer tako odabrani svećenici i biskupi nisu imali u planu posvetiti se

⁷² P. Požar, *Tajna povijest rimskih papa*, str. 182. str.

⁷³ J. Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*, 283.-295. str.

⁷⁴ Skupina autora, *Povijest 8, Humanizam i renesansa, doba otkrića*, 537. – 543. str.

duhovnom zvanju. Više su računali na novac koji im taj položaj može osigurati. Crkva počinje izgledati kao vlasništvo klera koje služi samo prikupljanju novca, a gubi svoju dušobrižničku ulogu.⁷⁵

Drugi problem je bio mijenjanje biskupija za novac. Naime, mnogi biskupi su za novac davali svoju biskupiju i selili u manje važno središte. Zbog te pojave javlja se nerezidencijalnost biskupija. Stvaraju se nove biskupije kako bi se dodijelilo mjesto nekome koga papa smatra dobrim kandidatom za biskupa. Samo mjesto biskupa više ne predstavlja svetu funkciju. Nerezidencijalnost se pojavljuje i u župama. Česta pojava su župe koje nemaju župnika. Postojalo je i nešto što nazivamo župni monopol. Naime, papa Siksto IV. je propisao kako je vjernik dužan u svojoj župi pohađati svetu misu i primiti pričest. Župnik je od njega primao daće te je mogao izbliza vidjeti ponašanje vjernika i njegove navike. Svaki župljanin koji je putovao, morao je imati potvrdu od svog župnika koja je bila garancija da je osoba uključena u zajednicu vjernika. Potvrda je ovlašćivala druge svećenike da daju sakrament vjerniku. Župa je i dalje bila osnovna uporišna točka vjernika, a zbog pojave nerezidencijalnosti, stvara se svećenički „proletarijat“, loše plaćeni vikari koji su obavljali dužnosti svećenika. Vikari, kao niži kler, potječu iz seoskih ili obrtničkih krugova. Nastavljaju se baviti svojim zanimanjima, ali zabranjeno im je bavljenje sramotnim poslovima kao što su zelenaštvo, držanje mesnica ili krčmi. Niži kler je neobrazovan i ne poznaje liturgijske obrede. No za vikara i nije traženo veliko znanje. Bio je dovoljno da znaju pročitati tekst na latinskom, bez da ga razumiju i da znaju pjevati. Poznavali su deset zapovijedi, Vjerovanje i obrazac dodjeljivanja sakramenata. I to je bilo dovoljno. Imali su i priručnik koji su koristili i koji je malo kasnije napisan, negdje krajem 15. stoljeća, u kojem su nabrojani glavni grijesi, sedam djela milosrđa, sakramente, popis grijeha i vrlina i broj ciklusa liturgijske godine, a zvao se *Curae pastoralis pro ordinandorum tentamine collecta*. Papa Lav X. priznao je u buli iz 1519. da su u svećeničke redove primljeni ljudi bez znanja, nesposobni pravilno čitati i pisati, bez ikakvog redovničkog naslova. Osim neznanja, bilo je još problema među vikarima. Prema kanonskim vizitacijama, koje su organizirane kako bi se na neki način kontrolirao kler i provjeravao rad župe, ženevski svećenici su se ponašali nedolično. Obilazili su krčme i kockali, oblačili su nedoličnu odjeću, a jedan svećenik je čak organizirao krčmu u crkvenoj kripti. Postojao i problem prilježništva koji je bio izrazito raširen. Narod nije osuđivao takvo ponašanje, bilo je neobično ako svećenik nije u braku jer svećenici su bili prilike za djevojke iz naroda. Teško je jedino bilo uzdržavati obitelj plaćom koja je namijenjena za samca. Zanimljiva je pojava prenošenja crkvenih dobara

⁷⁵ H. Jedin, Velika povijest Crkve, 7. str.

sa oca na sina. Crkveno naslijeđe vrlo često je ostajalo unutar obitelji.⁷⁶ Dakle, nije nemoral bio karakterističan samo za pape. No ako su oni kao uzor živjeli život kakav sam opisala, ne čudi što je među svećenicima vladao nemoral. Svećenici su Crkvu smatrali svojim vlasništvom te u od nje očekivali samo materijalna dobra. Vjernici su teško mogli vjerovati takvim vođama.⁷⁷ Kler je bio nesposoban voditi brigu za vjernike i, u osnovi, nedovoljno kvalificiran da se brine za katehezu vjernika. U to vrijeme značajno se povećala uloga prosjačkih redova – prvenstveno franjevac i dominikanaca. Oni su preuzeli zamjensku ulogu u brizi za vjernike. Samostanske strukture već su otprije ukorijenjene u gradove. Samostani predstavljaju dragocjena žarišta kulture i središta dobro organiziranog crkvenog vlasništva. Zbog širenja uloga samostana česte su bile nesuglasice sa lokalnim klerom. Vjernici su sve češće pri pogrebnim obredima davali prednost samostanskim grobljima. To znači da obavezna pogrebna plaćanja, zvana funeralia ili mortuaria, idu samostanima koji se bogate. Isto tako, oporučni zapisi su sada bili namijenjeni samostanima. Crkveni redovi dobivaju sve više imanja u 15. stoljeću.

Prosjački redovi su čak preuzeli i odgovornost za ispovijed i propovijed, specifične zadatke koji su za vjernike vrlo važni. Neškolovani niži kler nije znao voditi brigu o vjernicima, dok u redovnici ipak bili školovani cijeli život za te uloge. Čak im je i bulom Regimini Universalis papa Siksto IV. proširio ovlasti što se ispovijedi tiče. U smislu društvene kontrole, ispovijed je bila precijenjena, ali ipak iz ispovijedi sami svećenici mogu imati uvid u privatni život svojih vjernika. No sudeći po podijeljenim hostijama, čiji je broj u jednom zapisu evidentiran, možemo zaključiti da je poprilično mali broj vjernika išao na ispovijed. Uloga propovijedanja u životu vjernika je nezamjenjiva – predstavlja cirkulaciju kulturnih sadržaja, protkana biblijskim odlomcima, povezuje klasičnu kulturu s pučkim znanjem. Propovijedima su nazočili vjernici svih društvenih klasa, pogotovo ako je bila riječ o velikim imenima poput Vincenza Ferrere, Girolama Savonarole Giacoma della Marca, Roberta Caracciole. Krajem 15. stoljeća propovjednike koji su trebali držati dva velika ciklusa propovijedanja tijekom korizme i Došašća birala je politička vlast. Ipak je na taj način propovjednik bio pokoran svjetovnoj vlasti. Postoje i dokazi za to. 1516. godine lombardijska kongregacija dominikanaca zabranjivala je svećenicima da govore negativne stvari o vlasti u samostanu i izvan njega. No, s druge strane postojali su samostani u kojima se nije živjelo u prema zavjetima. Česta je pojava da bogate obitelji svoje kćeri šalju u samostane kako se ne bi udale i kako ne bi morali plaćati veliki miraz. Jasno je kako onda u tim samostanima ne postoji red i

⁷⁶ Skupina autora, Povijest 8, Humanizam i renesansa, doba otkrića, 537. – 543. str.

⁷⁷ J. Kolarić, Ekumenska triologija – istočni kršćani, pravoslavni, protestanti. 429. str.

vjerska disciplina. I u muškim samostanima disciplina je bila slaba. Zato se u tom periodu najčešće i obnavljaju statuti samostana, kako bi se donekle vratio red, disciplina i pobožnost. Kad se crkva izopačila narod je morao razlikovati pravu crkvu od lažne te očuvati svoju religiju. Prava crkva našla se u velikim problemima jer je nailazila na nepovjerenje vjernika i morala je očuvati svoju ulogu u narodu na bilo koji način. Raspoloženje viših i srednjih staleža prema crkvi sastavljeno je od prezira i zlovolje. Još samo mali broj biskupa i pokoji župnik žive „ispravno“ i uživaju malo moralnog poštovanja, dok svi ostali koji uživaju sami crkvena dobra, prvenstveno kanonici i redovnici, predmet su izrugivanja i nailaze na osude i sumnje vjernika. Redovnici uživaju najveće ogorčenje, slove kao živ dokaz bezvrijednosti samostanskog života, duhovnog uređenja, religije uopće.⁷⁸ Isto tako u prolaze i opatice. Opatice pripadaju redovnicima, udaju se za redovnike, rađaju djece, stvaraju i potvrđuju sliku narušenog morala. Redovnici jedan drugome na ispovijedi daju sve oproste. Običan vjernik za oprost grijeha mora podnijeti razne žrtve pa čak i platiti. Zato je česta pojava da se redovnicima izruguje na slikama i u raznim drugim djelima.⁷⁹ Ispovijed nije trebala dovesti samo do spasenja, ona je imala za svrhu autorefleksiju, osvrt na vlastiti život te popravljanje onog lošeg u njemu. No kao i sve što je u renesansi izgubilo na svetosti, isto se dogodilo i sa sakramentom ispovijedi.⁸⁰ Ljudi su se ipak bojali pakla, tako da su bili ovisni o sakramentima i blagoslovima, što znači da su mogli prezirati svećenike, ali ipak su im bili potrebni.⁸¹ Reforme su osjetili i redovnici nakon što je papa Inocent III. odlučio da se obustavi formiranje novih redova. Iako zamišljeni kao prosjački redovi, u samim redovima franjevac bilo je onih koji su bili tvrdolinijaška manjina i s druge strane konvencionalna većina. Rezultat reformi bilo je formiranje novog reda franjevac – kapucina, koji su se vratili izvornom propovijedanju sv. Franje.⁸²

5.4. *Elita i knjige*

Razvoj tiska prouzročio je duboku transformaciju u prijenosu kulturnih sadržaja. Informacije su se lakše širile i postale su dostupne svim društvenim slojevima. Često su tiskare u financijskim problemima tiskale vjerska djela jer su znali kako će u tom području imati stalne klijente. Često tiskana djela su bili priručnici za župnički kler, djela poput *Manipulus*

⁷⁸ J. Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*, 256. str.

⁷⁹ Skupina autora, *Povijest 8, Humanizam i renesansa, doba otkrića*, 543.. – 548. str.

⁸⁰ R. van Dulmen, *Otkriće individuum*, 38. str.

⁸¹ J. Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*,

⁸² P. Collinson, *Reformacija, kratka povijest*, 39. str.

curatorum ili *Exornatorium curatorum* te *Festial* Johna Mycra. Uglavnom su to djela na latinskom jeziku koje nije mogao koristiti niži kler. Na pučkom jeziku tiskan je Kratki podsjetnik (*Breve ricordo*) kao priručnik za župnike u biskupiji Veroni. Uz tehničke priručnike tiskana su i nabožna djela poput *Biblia pauperum*. Legenda Aurea imala je između 1483. i 1527. godine sedam izdanja u Engleskoj što je veliki uspjeh za jedno djelo. Cvijeće vrline (*Fior di Virtu*) u Italiji je između 1465. i 1494. godine tiskano u četrdeset i dva izdanja, a svoj uspjeh djelo zahvaljuje činjenici da se koristilo kao udžbenik u školama.

Vita dei padri del deserto puno je puta tiskano na pučkom jeziku i imalo je dvostruku uporabu. S jedne strane bio je to privlačan tekst, bogat čudesnim aspektima i ilustrirano, a s druge strane djelo je imalo meditacijsku ulogu u životu očeva pustinjaka, pokretu koji se pojavio u Nizozemskoj krajem 14. stoljeća. Ta struja, nazvana *devotio moderna*, propagirala je diskretnu duhovnost, temeljenu na skromnom životu. Pokret je nastojao oponašati Kristov život te je u prvi plan stavljao skromnost, meditaciju i mentalnu molitvu. Razvojem tiska i Biblija je doživjela obnovu čitatelja i čitanja. Izdanja Biblije na pučkom jeziku bila su brojna. Prije 1520. godine postoje dvadeset dva izdanja na njemačkom pučkom jeziku, dvadeset tri na francuskom, barem dvanaest na talijanskom. No u to vrijeme brojne su crkvene odredbe koje kontroliraju i cenzuriraju tisak, a posebno Bibliju. Još i prije tiskanja u Europi zabranjeno je bilo prevoditi Sveto pismo ukoliko ga nisu odobrili biskupi. Čak je i papa Aleksandar VI. izdao bulu kojom se svaka prevedena knjiga s vjerskom tematikom podvrgavala kontroli crkvenog autoriteta. No tada je već nekoliko desetaka tisuća primjeraka Biblije na pučkom jeziku kolalo Europom. I dalje je Biblija bila vrlo skupa knjiga i dostupna samo bogatima. Siromašni i nisu znali čitati tako da i nije bilo potrebe kod njih za kupnjom Biblije. Stoga se Biblija često čitala u laičkim zajednicama te na taj način približavala neobrazovanim slojevima.⁸³

5.5. Opće kolebanje u vjeri

S praznovjermem i antičkim nazorima, u uskoj je vezi i kolebanje u vječni život. To pitanje je dublje vezano s razvojem modernog duha. Bezvjerje se, u odnosu na srednji vijek, proširilo zato što velika ovozemaljska zadaća otkrivanja i reprodukcije svijeta u riječi i slici u velikoj mjeri obuzela sve duhovne i duševne snage. Opći duh sumnje i ispitivanja imao je potrebu biti

⁸³ Skupina autora, Povijest 8, Humanizam i renesansa, doba otkrića, 562. – 567. str.

prikazivan i oblikovan u svim strukama, ali ga je kočila moć crkve koja je još uvijek postojala. Taj duh sumnje morao se neizbježno baciti na pitanje o stanju nakon smrti. Budući da se vraćalo antičkim izvorima, uzimalo se u obzir ono što je o tome govorio Aristotel - jedni su dokazivali da je Aristotel govorio o besmrtnosti duše, dok su se drugi tužili na tvrdokorno srce ljudi koji bi htjeli vidjeti kako duša čvrsto sjedi na stolcu ispred njih, pa da povjeruju u njezinu egzistenciju. U međuvremenu su bili razgovori i o Platonovom nauku o duši. Početkom 16. stoljeća gnjev crkve je bio toliko velik da je Leon X. na lateranskom koncilu izdao konstituciju radi zaštite neumrlosti i individualnosti duše. Duša u svih ljudi samo je jedna, tako je Crkva odredila. Takvi različiti nazori o stanju nakon smrti pretpostavljaju dijelom prestanak religioznih kršćanskih normi, a dijelom ga prouzrokuju. Buđenje svijesti nije imalo kao nužnu posljedicu osjećaj grešnosti i potrebu otkupljenja. Snažno razvijeni renesansni ljudi govore da je njihov princip ne kajati se, to se odnosi na nešto indiferentno moralno, na puke ludosti i stvari koje ne donose koristi. Pasivno kršćanstvo više nije vladalo tim ljudima. Snažna religioznost koja je još postojala poprimila je oblik teizma. Teizam prepoznajemo u povišenoj pozitivnoj pobožnosti naspram božanskom biću koje srednji vijek nije poznavao. On ne isključuje kršćanstvo i može se u svakom trenu povezati s njegovim naukom o grijehu, iskupljenju i besmrtnosti, ali postoji u osjećajima i bez toga. Središnju točku cjelokupnog teističkog načina mišljenja treba tražiti u firentinskoj platonističkoj akademiji, napose u samom Lorenzu Veličanstvenom. Dok su srednjovjekovni ljudi promatrali svijet kao dolinu suza, koju papa i car čuvaju do dolaska Antikrista, i dok su se renesansni fatalisti kolebali između silovite energije i tupog praznovjerja, uzdiglo se mišljenje da je vidljivi svijet stvoren od Boga iz ljubavi, da su ljudi slika i prilika Boga, te da će bog ostati trajni pokretač i stvaratelj. Duša nekog pojedinca može spoznajom privući Boga u svoje uske granice, ali se pomoću ljubavi prema njemu može i proširiti u beskrajnost, a to se zove blaženstvo na zemlji. Tu je dozrijevao jedan od najuzvišenijih plodova one spoznaje čovjeka i svijeta, te se tada talijanska renesansa može nazvati predvodnicom novog vijeka.

Dana 23. studenoga 1484. dogodila se konjukcija planeta Jupitera i Saturna u znaku Škorpiona i najavila veliki vjerski prevrat. Ta astrološka promjena se tumači kao najava novog doba, najava rađanja novog proroka. Ovo pretkazanje tumačilo se i pozitivno i negativno. Moglo se na njega gledati kao na najavu obnove Crkve. Brojni humanisti tog vremena su u obnovi kulture i širenju tiska vidjeli rađanje zlatnog doba, preporod društva, a tako i Crkve.

No s druge strane, tog najavljivanog proroka opisuje se i kao prethodnika Antikrista, vođu koji vjernike želi udaljiti od Krista.⁸⁴

⁸⁴ J.Burckhardt, Kultura renesanse u Italiji, 302. – 306. str.

6. ZAKLJUČAK

Promjene koje su zahvatile svijet u renesansi nisu mogle zaobići Crkvu. Za razliku od srednjeg vijeka koji se često u literaturi naziva mračnim razdobljem povijesti, što ne možemo prihvatiti kao potpunu istinu, renesansa slavi život i čovjeka. Čovjek je u središtu, svijet oblikuje svojim potrebama i željama, uživa u zemaljskim dobrima. Razvoj znanosti pomogao je čovjeku da bolje upozna sebe i svijet u kojem živi, bez slijepe predanosti Bogu i Crkvi kakav je slučaj bio u srednjem vijeku. U srednjem vijeku svaki vjernik je prihvaćao crkvene dogme i vjerovao je u nepogrešivost svetog Oca. S renesansom se i to mijenja. Čovjek se odupire autoritetima, teži novim spoznajama i traži odgovore o svom porijeklu i postojanju u znanosti. I otkriće novog kontinenta uvjerilo je čovjeka da sve ono što je dosada znao nije točno. Ta sumnjičavost je potakla i razvoj filozofije. U renesansi pronalazimo oduševljenje antičkim filozofima.

Čovječanstvo se vraća antičkim uzorima koje u središte ne stavljaju Boga nego pojedinca. Te promjene ne bi toliko utjecale na Crkvu kao instituciju, ali Crkvu čine ljudi koji su podložni promjenama i koji rado prihvaćaju novosti. Svećenstvo čine ljudi koji nisu mogli ostati slijepi pred svime što se događa. Nažalost, sve je uzelo malo previše maha tako da svećenstvo vrlo brzo postaje izjednačeno sa ostalim pukom. U Crkvi se širi nemoral i rasipništvo. Sam vrh Crkve bio je zahvaćen time. Tako svećenici i sam papa više nisu mogli imati kontrolu nad vjernicima te im nisu bili uzor. Vjernici su izgubili povjerenje u njih i samim time cijela Crkva je poljuljana. I dalje narod treba Boga, traži oprost grijeha i sudjeluje u ceremonijama posvećenim raznim svecima, ali sve to poprima materijalni oblik. Dovoljno govori činjenica da se oprost grijeha mogao kupiti. Papa više nije bio duhovni vođa vjernika, poprimio je oblik svjetovnog vladara i mecene umjetnosti. Novac se trošio na sve i svašta, osim na ono što treba tako da se papinska blagajna često našla na rubu bankrota. Svećenici zajedno s papom tražili su samo načine kako da se obogate. Sve to nije moglo dobro završiti. Martin Luther to je vidio i kao i dio vjernika smatrao je da Crkva treba promjenu. Radilo se na reformi Crkve, često su se sazivali sabori, ali nikad sa značajnim uspjehom. Reforme i nisu mogle biti provedene kada crkvenim poglavarima nisu bile u interesu. Sa svojih 95 teza o indulgencijama, dogmama i uređenju Crkve, koje je prikovao na crkvu u Wittenbergu, Luther se nadao reformi Crkve. No ta reforma nije krenula iznutra kako je trebalo reformirati Crkvu nego je izazvala raskol i gnjev katoličke Crkve. I dalje je katolička Crkva ostala u problemima. Stanje Crkve u renesansi sa današnjeg stajališta djeluje šokantno. Teško je povjerovati da je Crkva toliko odstupila od svog nauka. Ne čudi činjenica da je papa Ivan Pavao II imao potrebu ispričati se zbog svih nedjela koje je Crkva počinila u tom periodu.

7. LITERATURA

1. Bedouelle, Guy, Povijest Crkve, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004.
2. Belloc, Hilaire, Kako je nastala reformacija, Naklada Benedikta, Zagreb, 2012.
3. Birnstein, Uwe i suradnici, Kronika kršćanstva, Mozaik knjiga, Zagreb, 1998.
4. Boisset, Jean, Protenstantizam, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.
5. Burckhardt, Jacob, Kultura renesanse u Italiji, Dereta, Beograd, 1991.
6. Collinson, Patrick – Reformacija, kratka povijest, Alfa, Zagreb, 2008.
7. Franzen, August, Pregled povijesti Crkve, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.
8. Grubiša, Damir, Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse, Politička misao, vol. 47, broj 2.
9. Jedin, Hubert, Velika povijest Crkve, IV svezak: Reformacija, katolička reformacija, protureformacija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004. 4.str.
10. Johnson, Paul, Renesansa, kratka povijest, Alfa, Zagreb, 2008.
11. Kolarić, Juraj, Ekumenska triologija – istočni kršćani, pravoslavni, protestanti, Prometej, Zagreb, 2005.
12. Mercier, Jacques, Povijest Vatikana, Barbat, Zagreb, 2001.
13. Moeller, Bernd, Kottje, Raymund, Ekumenska povijest Crkve 2, Srednji vijek i reformacija, Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, Zagreb, 2008.
14. Orlandis, Jose, Povijest kršćanstva, Verbum, Zagreb, 2004.
15. Požar, Petar, Tajna povijest rimskih papa, Vlastita naklada, Split, 2000.
16. Skupina autora, Povijest svijeta, 2. dio., Marjan tisak, Split, 2005.
17. Skupina autora, Povijest 8, Humanizam i renesansa, doba otkrića, Europapress holding, Zagreb, 2007.
18. Van Dulmen, Richard, Otkriće individuuma, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.